

trencsényi főgimnázium önképzőkörének elnökeként 1895-ben ő tartotta a március 15-i beszédet. Az igazi szellemi-politikai vezetőnek ekkor az intranzigens Ugron Gábort tekintette, unokaöccsét pedig lepecsovicsozta, amiért az Eötvös Károlynak volt a híve. Szintén 1895-ben Budapestre kerülván joghallgatónak főként a képviselőház karzatán töltötte idejét, tagja lett a függetlenségi és 48-as polgári körnek, a Kossuth-gyászünnepek szervezőbizottságának; a kvótaellenes (azaz az újonclétszám emelése ellen küzdő) mozgalom szervezőbizottságának pedig az egyik jegyzője. A kormány elleni tüntetések egyike után, amikor annak szervezőit a *Pester Lloyd*-ban becsmérelték, a cikk szerzőjét mindannyian párbajra hívták; ekkor Petrogalli egyik segédje Lovászy Márton volt, aki aztán 1918-ban a Károlyi-kormány minisztere lett. (Végül az újságírónak csak provokálóinak egyikével szemben kellett kiállnia.)

Petrogalli az egyetemi ifjúság mozgalmaiban Bothár szerint a „nemzeti irányt” képviselte: az egyetemi kör választásainál birokra kelő két párt, az antiszemitaké és a filozsemitaké mellé szervezett egy harmadikat, a „nemzeti ifjúság pártját”, fölrazandó az e téren „lanyha érdeklődésű” fiatalokat.⁶ Ez, gondolom, azt is jelenti, hogy az antiszemitizmust és filozsemitizmust nem tekintette politikának, s kiváltképpen nem tekintette nemzetinek. A zsidóságot – bár 1918–1919-es, a „forradalmi” időkben való felülreprezentációját károsnak tartotta, inkább felekezeti fogta föl, legalábbis erre következtethetünk abból, hogy a cseh megszállás után szorgalmazta a zsidóknak a magyar kisebbségi küzdelmekben való részvételét. Politikai eszmélkedésétől haláláig integrációs politikát folytatott: „Szemben a felekezeti irányokkal már akkor is a magyarság nemzeti egységét és szemben a tétlen frázispolitikával a tetteknek, a cselekvésnek politikáját s az egységes szervezkedés szükség[esség]ét hirdeti.”⁷

1897–1898, katonaevek. Másodévesként be kellett vonulnia – önkéntesnek. Saját választása alapján a tüzérekhez került, a pozsonyi 6-os számú ezredhez. Önkéntesi iskolára Kassára vezényelték; ezt nem szerette. Leveleiben beszámol arról, hogy a tisztek durvák

■
⁶ Petrogalli erről szóló levelet, illetőleg levéltöredékét lásd Bothár Sándor: Visszaemlékezéseim Petrogalli Oszkára. IV. Prágai Magyar Hírlap, 1925. március 17. 2.

⁷ Uo.

a magyar legénységgel; intelligensek ugyan, de az egyetlen magyar kivételével magyarfalók, s egy ipariskolát végzett osztrákot műveltebbnek tartanak, mint egy okleveles magyar mérnököt. Petrogalli az akkori lajstromozás szerint szélsőbaloldali (tehát radikális 48-as) – és önmagát is annak tartja: „Mindig szélsőbali voltam és szidtam a közös hadsereget, most személyes tapasztalataim alapján felforr bennem a vér, amint látom, hogy milyen hátrányban részesül az a fiú, csak azért, mert magyar s előnyökben az a másik, csak azért, mert osztrák” – idézi Bothár Petrogalli egyik leveléből.⁸ A második félév, már a pozsonyiaknál, semmivel sem jobb. Az önkéntesnek hamar feszültté vált a viszonya a hadnagyával, ennek szerepe lehetett abban, hogy elméleti és gyakorlati felkészültsége dacára megbuktatták a tiszti vizsgán, így azt csak a következő évben tehette le. Visszatérve Pestre a Bánffy-érában tüntet, tiltakozó gyűléseken vesz részt, 1900 januárjában abszolvál és leteszi az első szigorlatot, júniusban jogi doktor lesz. Ügyvédjelöltként előbb ott-hon, Besztercebányán, majd egy időben Polónyi Géza, a parlament fődebattere irodájában dolgozott, akinek a kedvence lett ugyan, de közben kiderült, hogy nem híve az ügyvédi rabulisztikának, és az is, hogy nem akar meggazdagodni. Még mielőtt Polónyihoz került, bíró szeretett volna lenni. Jelentkezett is a budapesti táblánál, hogy nevezzék ki joggyakornokká – de kidobták. A *Prágai Magyar Hírlap*ban közölt nekrológ szerint 1902-ben, az 1906–1911-es évekre készült parlamenti almanach⁹ és Bothár szerint 1903-ban – ekkoriban Zboray Aladár irodájában dolgozott – végül letette az ügyvédi vizsgát, és irodát nyitott Besztercebányán. Ott egy március 15-i ünnepi beszéde tette rögvést ismertté, az 1904-es községi választásokon pedig – noha csak három nappal korábban jelölték – ő kapta a legtöbb szavazatot, s minthogy aktív és következetes városi politikát képviselt, „a polgárság csakhamar benne látta a vezért”; „szervezni kezdte előbb csak a városi érdek szempontjából, utóbb politikailag is a polgárságot”.¹⁰ Besztercebánya az emlékező szerint úgynevezett „leltári” kerület volt, ahol a hivatalos jelöltet mindig ellenállás nélkül megválasztották, „Egy ízben próbálkoztak meg ellenjelölttel – szerényen kormánypárti ellenjelölttel – a hivatalos

⁸ Uo.

⁹ Fabro Henrik – Ujlaki József szerk.: *Sturm-féle Országgyűlési Almanach 1906–1911. Rövid életrajzi adatok az Országgyűlés tagjairól.* [S. n.], [s. a.], a szerzők tulajdona, 193.

¹⁰ Bothár Sándor: *Visszaemlékezéseim Petrogalli Oszkára.* V. *Prágai Magyar Hírlap*, 1925. március 19. 2.

jelölt ellen, ezt a kísérletet is a presszió és erőszak fojtotta el”.¹¹ Bothár úgy ítéli meg, hogy Petrogalli anélkül ébresztette föl a beszercebányai polgárság politikai öntudatát, hogy vezérségre törekedett volna, huszonnyolc éves korábban mégis ebbe a szerepkörbe került. Népszerűsége egyik oka az lehetett, hogy ő alapította a városban az „első” (pontosabban valószínűleg: az első magyar) politikai lapot, a *Figyelőt* – amelynek a felelős szerkesztője lett –, s hogy annak rendszeres vezércikkírója volt. Politikai színre lépése és a hetilap megalapítása, amint azt az első évfolyam első, 1905. szeptember 24-én megjelent száma mutatja, időben egybeesik: ennek a számnak a legelső anyaga Kossuth Ferencnek a lapot köszöntő, Bécsben földolt távirata, e mellé a korszak vezető ellenzéki publicistájának, Kaas Ivor bárónak *Sorakozzunk!* című vezércikkét nyomtatták. A 2. oldalon kezdődik Petrogalli *Zászlóbontás* című cikke, a 3–4. oldalon pedig mindezek keretként s a vállalkozás indokaként a *Zólyom vármegyében minden csendes!* című jegyzet olvasható.

Ez a darabontkormány időszakára. Az éppen harminc éve kormányzó Szabadelvű Párt, a Tiszák pártja 1905-ben megbukott, de a király a győztes ellenzéki koalíció helyett – minthogy annak vezetői ekkor még nem voltak hajlandók földadni a hadsereg magyar vezénylési nyelvére és a kvótára vonatkozó követeléseket – darabonttestőreinek tábornokát, Fejérváry Gézát (aki korábban honvédelmi miniszter volt) bízta meg kormányalakítással, s az ellenzéki pártok vezérlőbizottsága által meghirdetett nemzeti ellenállásban több „48-as” és „67-es” párt egyesült. Különösen a darabontkormány által – az ellenzék szerint alkotmányellenesen – kinevezett főispánok installálása körül szilárdult meg az ellenállás egységfrontja. A *Figyelő* 2. számában Petrogalli azt indokolja meg, hogy miért kellett sort keríteni a Zólyom megyei szervezkedésre. Már nem arról van szó, hogy „48-as” vagy „67-es” politikát folytassunk, mondja itt: az alkotmány léte vagy nemléte a kérdés. Ezt megértették Gömör, Nógrád, Hont, Bars, sőt Liptó és Turóc megyék is, mind csatlakozott az ellenálláshoz, csak Zólyom késlekedett, pedig a megyét erre kötelezték volna

■
¹¹ Uo.

■■■

hagyományai.¹² Például a tavaszi közgyűlésen szereplő, pozitív következmények nélkül maradt indítvány elsőként szólította föl a tisztviselőket, hogy ne támogassák a kormányt.¹³ Az ötödik számban az 1504. évi I. tc.-re hivatkozva állítja Petrogalli, hogy nem elég az, ha a vármegyei törvényhatósági bizottságok nem szednek újoncot és nem vetnek ki adót: meg kell tagadni a magánosok befizetett adójának elfogadását és az önkéntesek sorozását is. Mindez az általa idézett törvény alapján alkotmányos kötelesség.¹⁴ E cikk megírására a „67-es” kormányokat szerinte mindig kiszolgáló Zólyom vármegyei törvényhatósági bizottságnak a darabontkormány idején tanúsított látszatellenzéki, kétkulacsos magatartása készítette. Nem csoda, hogy a hetedik szám *Ellentállunk!* című vezércikke a közgyűlésnek üzent hadat, amely végül a kormánynak adta be a derekát. Az alkotmányvédelem adta Petrogalli publicisztikájának gerincét a továbbiakban is; ehhez mint jogász a törvények értelmezésével, az alkotmány egységességének magyarázatával is muníciót szolgáltat. A következő szám vezércikkében azt fejtő föl, hogyan állt félre a vármegye az alkotmánybontó kormány útjából, hogyan lépett a törvényre hivatkozva „a jogfeladás sikamlós terére”, noha „Scire leges non est verba earum tenere, sed vim ac potestatem, a törvényeket ismereni nem azt jelenti, hogy ismerjük azok szavait, hanem ismereni kell annak erejét és hatalmát”.¹⁵ Az 1687-es, 1711-es és 1723-as a bukott szabadságharcok után Habsburg nyomásra hozott jogfeladó törvényekkel szemben Petrogalli arra hivatkozik, hogy az alkotmány s minden eleme a szabadság biztosítására szolgál, s amikor az országgyűlések „a viszonyok kényszerítő hatása alatt” cselekedtek, akkor is igyekeztek új alkotmánybiztosítékokat teremteni. Ismeretes, hogy a Fejérváry-kormány a választói jog kiterjesztésével akarta megakadályozni, hogy a szociáldemokraták és a nemzetiségek az egyesült ellenzékot támogassák, illetve így akart tömegtámogatást szerezni. Így ennek az elvnek a kormány részéről történt képvisellete Bécs – kivált Ferenc Ferdinánd trónörökös – érdekeinek felelt meg, jóllehet korábban éppen az osztrák kormányok féltek e kérdés bolygatásától. A választói jog

■
¹² –i–r. [Petrogalli Oszkár]: Egyesült erővel. *Figyelő – politikai hetilap*, 1905. 2. sz. [1]–2.

¹³ *Megyénk és a nemzeti ellenállás*. Uo. 3.

¹⁴ –i–r. [Petrogalli Oszkár]: Október 30. *Figyelő – politikai hetilap*, 1905. 5. sz. [1]–2.

¹⁵ –i–r. [Petrogalli Oszkár]: A törvényesség nevében! *Figyelő – politikai hetilap*, 1905. 8. sz. [1]–2.

■■■

„széles alapon való” kiterjesztését – az általános választójog ekkor még sem itt, sem ott nem szerepelt konkrétan a programban – azonban eredetileg az ellenzék jó része is helyeselte, ez ott is volt a függetlenségi párt programjában. Petrogalli a választójog kérdését „nemcsak demokratikus, de nemzeti szempontból is” fontosnak tartotta, a koalíciós társak némelyikével s a Tisza István mögött álló liberálisokkal szemben is a legtisztább 48-as logikával érvel a jogkiterjesztés mellett: „A mi történetünknek egyik legfelemelőbb, legmegnyugtatóbb igazsága, hogy minden előre megtett lépés a demokrácia útján, minden jogkiterjesztés felfrisítette a nemzetet, megerősítette a magyar nemzetnek anyagi és szellemi kultúráját. A jogkiterjesztéstől nem kell félnünk, bármit mondanak a számok, bármily öntelt hangon kiabáljon a dicső triász: az ügyvivő kormány, a nemzetiségi és nemzetközi egyveleg”.¹⁶ Petrogalli álláspontja egyértelmű: a koalíciós kormány győzelme maga után fogja vonni a népnek a nemzetbe emelését. Ez a nép nem pusztán a magyar etnikum. A nemzetet és a nemzetiségeket nem a nyelvhasználat szerint határolta el,¹⁷ hiszen példái alapján a dunántúli és bánsági németek, a bihari és szilágyi románok, a bácskai szerbek, s amiről közvetlen tapasztalatai is lehettek: a békésiek mellett a szepesi, sárosi és zempléni szlovákok is az ellenzéki koalíció mellett sorakoztak föl. Azt sem tartotta tragédiának, hogy a választói jog kiterjesztésének következtében a nemzetiségi képviselők is nagyobb számban kerülnek be a parlamentbe, hiszen, mint írta, ez csak tünete a már eddig is létezett betegségnek, a nemzetiségi izgatásnak, nem maga a betegség. De ha a jogkiterjesztés ab ovo növeli a nemzet erejét, akkor miért olyan visszatetsző, hogy a kormány (is) ezzel kísérletezik? Mert az országban minden intézménynek a nemzeti kultúra és egység szolgálatában kell állnia. Ezzel szemben a hadsereg egészében, a közoktatásügy pedig „jelentékeny részében” „a nemzeti aspirációk ellensége”, az új kormány pedig, amelyik nyilvánvalóan manipulációs céllal bővészkedik a szavazati joggal, az alkotmány ellen tör: „a jogfosztás aknamunkáját” végzi. Ami a nemzetiségek dolgát illeti, Petrogalli nyilvánvalóan az 1868-as

■
¹⁶ A szerk.: Az általános választói jog és vármegyénk. *Figyelő – politikai hetilap*, 1905. 5. sz. 2.

¹⁷ „A leghatározottabban ellene kell mondanunk azon csoportosításnak, mely a nemzeti egység híveinek és ellenségeinek táborát anyanyelv szerint csoportosítja, s a nem magyar ajkúak számára nyírából állapítják meg a nemzeti ségi izgatók híveinek számát.” Uo.

nemzetiségi törvényből indul ki, amikor azt állítja, hogy az országban egyetlen nemzet – *következésképpen* egy kultúra – van; ebből automatikusan következik a magyar hegemonia szükségességének hirdetése. Ez a korszak politikai csapdáinak legismertebbike – az ő esetében a peremlét, a szlovák közegbe ékelt magyar értelmiség veszélyeztetettsége is magyarázhatja. De következik ez az elgondolás a függetlenségi programból is, amelybe beletartozik „a magyar nemzeti egység határai”-nak kiterjesztése. A szlovák nemzeti igények növekedését – innen nézve logikusan – a „nemzetiségi izgatások”-nak tulajdonítja, s mint láttuk, az a meggyőződése, hogy a demokrácia, a jogkiterjesztés mindent meg fog oldani. Ezt azért is volt olyan könnyű elhinni, mert ezekben az években a nemzetiségek sok vezéralakja közeledett az ellenzéki koalícióhoz. A magyar függetlenségek akkori véleménye szerint azért, mert így vélték kielégíthetni jogos igényeiket. A sokszor jogosan gyanakvó Gratz Gusztáv viszont azt állítja a dualizmus koráról írott könyvében, hogy ennek taktikai oka volt: a nemzetiségi vezetők látták, hogy a magyar ellenzék, ha öntudatlanul is, a Monarchia szétbomlásztásán munkálkodik, tehát közvetetten és céljai ellenére a nemzetiségek elszakadását is szolgálja.¹⁸ Petrogalli az egyik 1905. novemberi cikkében azt fejtegeti, hogy az északi peremmagyarország a nemzeti hegemonia védelmében támogatta a Szabadelvű Párt – „igen gyakran ellentétes programokkal bíró” – kormányait, noha világos volt, hogy azok Bécsnek alárendelt politikája nem vezet az igazi nemzeti egységhez: „Az iskolában azt tanulta a tót gyerek, hogy itt ez országban a magyar az úr, itt csak egy nemzet, egy történelem, egy kultúra van és ez a magyar, a hadseregnél ellenben látta, hogy a magyar az ő nyelvével éppoly kevésbé boldogulhat, mint ő saját anyanyelvével. – Tehát azt tapasztalta, hogy ez országban van egy nagy hatalom, amely éppoly kevésbé magyar, mint tót, s ez a hatalom a nép szemében a legnagyobb, mert ott vannak a katonák, az ágyúk, a puskák.”¹⁹ Petrogalli bírálja a felvidéki magyarságnak azt a korábbi magatartását, hogy úgymond a nemzet védelmében támogatta a kormányokat, ha programjukkal nem értett is egyet

¹⁸ A Ferenc Ferdinánd körül csoportosuló magyarországi nemzetiségi politikusok logikája szerint világítja meg a kérdéskomplexumot Milan Hodža (*Szövetség Közép-Európában. Gondolatok és visszaemlékezések*. Fordította Molnár Miklós. Előszó Pavol Lukáč. Pozsony, 2004, Kalligram).

¹⁹ – i – r. [Petrogalli Oszkár]: A kormány és a Felvidék. *Figyelő – politikai hetilap*, 1905. 9. sz. [1].

– ez a szemlélet a végeken „csak örökös küzdelmet hozott létre”, az egység határait azonban „nem toltá ki”. Mostanra a helyzet változott: a darabontkormány nemhogy védeni akarná a nemzetet, hanem – jog, törvény, alkotmány elleni küzdelmében – azok között keresi szövetségeseit, „akik előtt a magyar alkotmány és nemzeti egység ideáljai közömbösek, vagy éppen ellenszenvesek: a nemzetközi és nemzetiségi izgatók között”. A nép megtévesztése folyik, a kormány visszaél annak „tudatlansága”-val, „gyámoltalansága”-val, azt táplálja a tömegekbe, „hogy a nemzeti állam megerősítése csak a kiváltságosak, az urak érdekében áll, akik a nép zsírából és verejtékéből élnek”, programjába pedig olyan szociális terveket vett föl, amelyeket csak nemzedékek alatt lehetne megvalósítani. Ráadásul azt hirdeti, hogy a szociális állapotokon kizárólag az intelligencia „szűkkeblősége” miatt nem lehetett eddig javítani.²⁰

Amikor nem egészen tíz hónapnyi működés után megbukik a darabontkormány, az ellenzéki koalíció paktumot köt a királlyal (ennek lényeges elemeit nem hozzák nyilvánosságra), és újra kiírják a választásokat. Besztercebányát, ahol Petrogalli alapította meg a Függetlenségi és 48-as Pártot, az ellenállás idején alakult, de „67-es” Alkotmánypárt (ifjabb Andrassy Gyula pártja) és a függetlenségi párt is magának akarta megszerezni. Petrogalli a szövetkezett pártok alkotmánypárti elnökét ajánlotta jelöltnek, de a polgárság követelésére neki kellett elfogadnia a jelöltséget,²¹ végül a koalíció őt tette hivatalos képviselőjelöltjévé; májusban meg is választották. Programbeszédének lényeges eleme volt, hogy az 1867-es XII. tc.-et maga a megalkotója, Deák Ferenc is ideiglenesnek tekintette, az voltaképpen „egy kisegítő expediens, amely kivezetett bennünket az abszolutizmus útvesztőjéből”,²² Tisza Kálmán Deák halála után uralkodó, jogfeladó, a pártmonopóliumot kiépítő „korrupt rendszere” viszont megváltoztathatatlanak tekintette azt. Tiszával kezdődött – „a 67-i törvények által teremtett félszeg helyzet” következtében – „az összes produktív osztályok pusztulása”, százezrek kivándorlása, a teljes fordulat a korábban szabadságszeretete miatt tisztelt magyarság nyugat-

²⁰ Uo. 2.

²¹ Az Alkotmánypárt állítólag nem tartotta be a függetlenségiekkel kötött megegyezés feltételeit, ezért „provokáltatott a központ döntése”. Választási mozgalmak. *Figyelő – politikai hetilap*, 1906. 17. sz. [1.] (Csak az előzményekből tudható, hogy az Alkotmánypárttól van szó, az a cikkben nincs megnevezve.)

²² Uo. 2.

európai megítélésében. Most ki kell vívni a külügy, a hadügy és a gazdaság önrendelkezési jogát, vissza kell állítani a 48-as törvények hatályát. Ekkor már nem egyszerűen a választói jog ilyen-olyan kiterjesztését, hanem az általános és titkos választójog életbe léptetését veszi fel programjába: az osztályparlament helyett népparlamentet követel.²³

1900-ban, 1905-ben és 1906-ban gyakorlatilag generációváltás folyt le a parlamentben. A válság éveiben a XIX. századi notabilitásokat az új elit kisöpörte a Házból. Ha a parlamenti almanachban szereplő utalás pontos, talán egy évtized alatt a régiek hatoda, ötöde maradt képviselő. Felülvizsgálatra szorul tehát az a sztereotípiá, amely több fontos kisebbségtörténeti munkában, így Angyal Béla – témánkban eddig a legjobb – *Érdekvédelem és önszerveződés* főcímű könyvében is szerepel, s amely szerint a csehszlovákiai magyar politika kezdeteinél régi típusú politikusok, a régi hatalom képviselői álltak, s ők teremtették meg a kereteket. Igaz lehet ugyanakkor, amit Gratz állít, hogy a „megifjodás” névcsökkenéssel járt; ő kimondottan a függetlenségek új generációjáról írja: „A párt soraiban sok fiatal ember foglalt helyet, akik nem annyira szakszerű beszédekre, mint inkább parlamenti heccekre és obstrukciós trükkökre éreztek magukban tehetséget.”²⁴ Világos – ezek az obstrukció évei. Petrogalli tehát egy új elitnek volt a tagja, és felkészültsége alapján nem sorolható a Gratz által bírált csoportba. Tény ugyanakkor, hogy a későbbi csehszlovákiai magyar kisebbségi politika reprezentánsaiból alig találunk ekkor néhány személyt a képviselőházban. A Nógrád megyében megválasztott függetlenségi és 48-as párti Jankovics Marcellen és Petrogallin kívül talán csak az 1918 végi megszállást követő időszak hamarosan a trianoni Magyarországra települő vezetői, Bartal Ferenc (Pozsony megye, Dunaszerdahely kerület, Függetlenségi és 48-as Párt) és a Néppárthoz tartozó Beniczky Ödön jutott be a házba (ő Liptó megye Rózsahegy kerületében, szlovák településterületen győzött), a későbbi szlovák politikai vezérek közül pedig Milan Hodža és Ferdinánd Juriga a „tót párt” képviselőjében. Petrogalli e ciklusban a város érdekében fejtette ki képességeit; elsősorban

■ „Általános választói joggal nem látja ve-szélyeztetve a nemzeti egységet, bár híve a nemzeti egységnek, mert az szükséges az európai béke és súlygyen szempont-jából – ezt követeli az összes nemzetiségek boldogulása és érdeke. A nemzeti egység nem vesz el jogokat, csak ad és megerősíti azt. Küzd a progresszív adó behozataláért, hogy a terhet a polgárok aránylagosan és nem egyenlően viseljék, az egészséges alapokra fektetett ipar-politikáért, a kisgazdák érdekéért, a munkásügy igazságos szabályozásá-ért.” Uo. 2–3.

²⁴ Gratz Gusztáv: *A dualizmus kora. Magyarország története 1867–1918.* 2. köt. Budapest, 1934, Magyar Szemle Társaság, /A Magyar Szemle Könyvei, 9./, 7.

■
²⁵ Forgách szerint „a vidék szlovák lakossága is vezérének tekintette”. Forgách Géza: *Petrogalli Oszkár...* 216.

²⁶ Forgách azt állítja, hogy ott volt „minden fontosabb” bizottságban. Uo.

²⁷ Ugyanott így jellemzi Bothár unokatestvérét mint szónokot: „Hangja kissé tompa, érctelen, a frázisokat kerüli, nyelvezete azonban kifogástalanul szép, beszéde sohasem pongyola, kifejezései kerekdedek, szónokiak, a tartalom higgadt, okos és meggyőző. Sohasem beszél felesleges dolgokat, és amit elmondott, érdekesen, a hallgatóságot lebilincselően mondta el. A hang erejét és ércét pótolta a beszédből kisugárzó erő, a meggyőződés és lelkesedés.” Bothár Sándor: *Visszaemlékezéseim Petrogalli Oszkárra.* VI. *Prágai Magyar Hírlap,* 1925. március 21. 2.

a helyi iparospolgárság emberének tartották – beleértve a szlovákokat is. Tudott szlovákul – ez, úgy tudom, nem volt általános a későbbi csehszlovákiai magyar politikusok körében –, választói természetesen többségükben, kortesei sejtetően legalább részben szlovákok voltak.²⁵ Az 1868-as törvény szerinti nemzetfölfogása nem tette szlovákellenesé – az állam lebontásán vagy a Bécs szempontjának megfelelő konföderálásán dolgozó nemzetiségi eliteknek ekkor még nem voltak tömegei; sok más pártállású szlovák politikussal is emberi viszonyt sikerült kialakítania. Bothár írja emlékezéseiben, hogy volt olyan radikálisabb magyar politikus, aki e téren túl elnézőnek tartotta Petrogalli fölfogását. A fentieket igazolhatja az is, hogy Petrogalli 1920 és 1924 között a prágai centralizmus ellen, Szlovenszko autonómiájának érdekében a magyar–szlovák összefogást szorgalmazta. Ezt nemigen tette volna meg ilyen előzmények nélkül.

Petrogalli a Házban az idézett almanach szerint a naplóbíráló bizottság tagja volt, Bothár szerint az igazságügyi bizottság tagja, majd előadója lett;²⁶ a legbefolyásosabb képviselők között tartották számon; igyekezett segíteni a rászorulóknak, de nem volt kijáró ember.²⁷ (Más helyütt az szerepel az emlékezésben, hogy *címeiket* éppen szerzett másoknak, ha kellett – de nevetett rajta.) Ő maga nemcsak címet, hivatalt sem fogadott el. Wekerle, Andrassy Gyula és Kossuth Ferenc körébe tartozott – a legbensőségesebb viszonyt az ideáljaként tisztelt Apponyi Alberttel alakította ki, s e kapcsolat később is megmaradt. Falán ott függött Kossuth Lajos és Deák Ferenc képe is. Nézeteit hűen szemlélteti az a beszéde, amelyet 1909-ben, a Függetlenségi és 48-as Párt kettészakadása után mondott el választóinak.²⁸ Annak indoklását tartalmazta, hogy a „baloldal” radikalizálódása idején miért nem ment át a Just-pártba. Három és fél évvel korábban, amikor megválasztották – kezdte gondolatmenetét –, a bizalom nem az ő személyének szólt, hanem a magyar nemzeti függetlenség eszméjének, amelyet akkor is, azóta is képviselt dacára azoknak az „igaztalan vádak”-nak és „gyűlöletes rágalmak”-nak, amiket a Kossuth-pártban maradtakra szórnak egykori párttagtársaik. Ő

a „gyűlölködésnek és piszkolódásnak hangját” viszonzásul sem fogja használni. E beszámolót alkotmányos kötelességének tartja, mert „irányadó”-nak tekinti választói „véleményét és ítéletét”. (A háború utáni Csehszlovákiában, már kisebbségi politikusként a folyamatos kontroll híve volt, még a képviselők visszahívásának jogát is demokratikus alapelvnek tartotta. Amikor az 1923-as községi, járási és nagymegyei választásokon az ellenzéki pártok kétharmados többséget szereztek, több cikket írt arról, hogy a kormánytöbbség már csak papíron van meg, „A parlament nem képviseli a nép akaratát”.²⁹ Egy évtizeddel korábban, kormánypárti képviselőként is így gondolkodhatott.) A párt egységét, mint Petrogalli mondja, a személyi ellentétek már régen megbontották; a végleges szakadást a jegybank kérdésének megítélése váltotta ki. A Kossuth-párt programjában szerepelt a közgazdasági önállóság, s ennek feltétele volt a pénzügyi függetlenség, tehát a magyar nemzeti jegybank fölállítása. A közös bank szabadalma 1911. január elsején járt volna le. Kossuth Ferenc a nemzeti bank megvalósítása érdekében tevékenykedett mindaddig, amíg ennek volt realitása. Ahhoz, hogy 1911-re legyen bank, törvényt kellett volna hozni erről, a király azonban megmondta, hogy azt nem fogja szentesíteni. Ezt a kérdést az adott helyzetben, tekintettel a megosztott nemzeti közvéleményre s a korábbi nemzeti ellenállás tanulságaira – itt arra utalhat, hogy amikor a darabontkormány leállította az önkormányzatok költségvetési támogatását, az ellenállás sok helyütt megszűnt –, nem volt szabad kiélezní. Ezt „az alkotmányosság szempontjából igen elszomorító tény”-nek tartja, mert azt bizonyítja, hogy a törvényhozás két tényezője között nincs erőegyensúly, a nemzeti akarat *megint* alulmaradt a királyéval szemben „egy olyan kérdésben, melyet nem speciálisan a 48-as törvények biztosítottak, de egy oly jog érvényesítésénél, melyet a 67-es kiegyezés kifejezetten fenntartott. Habár tehát a 48-as párt magára hagyatva folytatta a küzdelmet az önálló bank megvalósításáért és annak keresztülvihetősége most lehetetlennek bizonyult, ez nem jelenti a 48-as politikának a csődjét, de igenis jelenti a nemzeti erőnek, a népképviseletnek, magának az

■
²⁸ Petrogalli Oszkár Dr.
Besztercebánya sz. kir. város országgyűlési képviselőjének 1909. évi november há 21-én tartott beszámoló beszéde. Besztercebánya, 1909.

²⁹ (p.) [Petrogalli Oszkár]:
Ügyetlen ügyeskedések. Prágai Magyar Hírlap, 1923. október 12. [1.]

alkotmányosságunk gyöngeségét”.³⁰ „Mindaddig, amíg egy adott helyzetben programom valamely pontját keresztülvihetőnek tartom – mondja e beszédében –, habár küzdelmek árán is, kötelességem a küzdelmet abba nem hagyni [...], ellenkező esetben jogosan érhetne az elvfelelés vádja. De ha, tisztelt Polgártársaim, látom és tudom, hogy annak megvalósítása *most* lehet[et]len, és én mégis hirdetem annak lehetőségét, és ösztönzők mindenkit, aki bennem megbízik, hogy tartson ki e jogok dátum szerinti megvalósításának követelése mellett, akkor én ámitok.”³¹ A politikában, emlékeztet itt Kossuth Lajos megállapítására, „nem az a legnagyobb hiba, ha az ember a célt el nem éri, hanem ha a célon túlmegy”. Ha az ellenkező utat választotta volna, zsákutcába vitte volna a nemzetet; ha ez volna a 48-as politika, akkor ez azt jelentené, hogy kudarcról kudarcra kell vezetni a függetlenségi eszme híveit a kiábrándulásig. Ez katasztrófa politika volna – az igazi 48-as politika útja „hosszadalmas, fárasztó, gyakran unalmas. A folytonos építésnek a munkája, amely lépésről lépésre viszi előre az országot a nemzeti függetlenség megvalósulása felé”. Ő azért csatlakozott a 48-as függetlenségi Kossuth-párthoz, mert annak vezetője, Kossuth Ferenc képviselte ezt az utóbbi koncepciót. A kibontakozás útja mindemellett a határozott lépések politikája; ígéri, hogy – hiszen ezzel bízták meg választói – nem fog letérni „a demokratikusan liberális haladás” útjáról.³²

A koalíció a párthasadás logikus következményeként megbukott a szakirodalom szerint romhalmazzá hagyva maga után. Ez azonban nem ennek a kormánynak a differentia specificája, hanem e korszakban mindegyiké. Maga Kossuth Ferenc azóta is fekete bárány, bár kétségtelen, hogy az őt így értékelő munkák általában a permanens forradalom ideológiáját terjesztették; az bizonyos, hogy a koalíció összes hibája dacára a szabadságjogok korlátozása a későbbi évekhez, Tisza munkapárti kormányzásához fűződik. Tény azonban, hogy a választójog kiterjesztése a koalíciós korszakban egy lépéssel sem jutott előbbre.

A következő választásokon, 1910-ben az új kormány előbb meg akarta venni Petrogallit: induljon munkapárti jelöltként,

■
³⁰ Petrogalli Oszkár Dr. Besztercebánya sz. kir. város országgyűlési képviselőjének 1909. évi november hó 21-én tartott beszámoló beszéde. I. m. 6–7.

³¹ Uo. 9., 7–8.

³² Uo. 12.

vagy pártonkívüliként, vagy hagyjon fel a politikával, s magas bírói vagy közjegyzői széket kap; amikor ezeket visszautasította, presszióval megbuktatták. Ezt a kerületet az ellenzék és a kormánypárt is fontosnak tartotta – Petrogalli mellett Apponyi Albert, ellenfele, Serényi Béla földművelési miniszter mellett pedig maga a miniszterelnök, Tisza István korteskedett. A következő, a városi választásoknál a kormány csak a harmadik menetben győzött, valószínűleg akkor is csak törvénysértés útján. A helyi eredményeket kétszer is meg „kellett” semmisíteni.

A Petrogalli által képviselt politikustípusnak a megértéséhez jó lesz idéznem egyik kortársát – s részben sorstársát –, az egykor szintén a budapesti parlamentben (csak éppen liberálisként/munkapártiként) helyet foglaló, majd a csehszlovákiai magyar kisebbségi politika első éveiben is szerepet játszó Molnár Bélát, aki éppen a *Prágai Magyar Hírlap*ban értekezett a politikai erkölcsről. Molnár szerint a századforduló évtizedeiben fordulat történt a politikus és az erkölcs viszonyának megítélésében: „... Magyarország az utolsó évtizedekben a politika a többé-kevésbé ügyes köpönyegforgatások színjátéka volt. Elveket hol be-, hol kikapcsoltak, s addig konzervatív politikusok, ha a hatalomból kikapcsolódtak, azonnal a szocialistákkal kezdtek kacérkodni, akiket az általános választójog beígéréseivel igyekeztek magukhoz édesgetni. [...] kétségtelenül megállapítható a magyar politikai életnek 1867 óta erkölcsi szempontból való lassú, de fokozatos leromlása, s amíg Deák Ferenc, Irányi Dániel idejében lehetetlen lett volna erkölcsi és politikai halál nélkül az egyik közjogi vagy elvi alapról átszaltómortálézni a másikra, ez később mind gyakoribb mutatóvagy lett. Csak Tisza István volt kellemetlen, amint fölényesen szarkasztikus mosolyával nézte ellenfeleinek a hatalom megszerzéséért való nyaktörő trapézmutatóvagyait. Reá is fogták, hogy elvi tekintetben a mindinkább divatból kiment, közveszélyes konokság betegségében szenved.”³³

Az első világháború kitörése után Petrogalli is bevonult, megjárta az orosz frontot, ahonnan 1916-ban tüdőtagulással és szívbajjal katonai kórházba került, majd Verőcén – itt horvátokkal

■
³³ Molnár Béla: Kell-e erkölcs a politikai élethez?
Prágai Magyar Hírlap,
1925. február 13. 1.

került kapcsolatba, megismerte a magyarokkal közös vonásaikat –, később Szegeden pótkeretparancsnok lett. Ezután fölmentették és századossá nevezték ki (korábban megkapta a Signum Laudist). Leszerelése után városában újjászervezte pártját. Hogy ebben szlovákok is szerephez jutottak, szemléletesen példázza Bothár következő – egy hamarosan fontos szerephez jutó, Petrogalli által megvetett embertípusra utaló – megjegyzése: „A szervezőgyűlésen lelkes, sőt sovinizta magyar beszédet tartott egyik barátja, aki az összeomlás után még soviniztább szlovák beszédekkel gyönyörködtette hallgatóságát, s nyomban oszlopos tagja lett a národny vzbornak.”³⁴ 1917-ben, Tisza bukása után, a király által a választójog kiterjesztésével megbízott – és ebbe hetek alatt belebukó – Esterházy Móric miniszterelnöksége idején Zólyom megye főispánjává akarták kinevezni Petrogallit, vagy udvari tanácsosi címet akartak adományozni neki. Egyiket sem fogadta el.

Az összeomlás után nem azonosult a Károlyi-forradalommal. Részben azért, mert – állítólag – monarchista volt, talán azért sem, mert látta az új elitnek a kormányzásra való alkalmatlanságát, és tudta, hogy az ország területi egysége a tét. Amikor a polgári forradalmat a Kerenszkij-korszakhoz hasonlította, ami után a bolsevizmus jön, környezetében sem hittek neki. A polgárság őt akarta a Nemzeti Tanács élén látni – ezt tudomásul vette és *teljesítette*. A hadsereg szétesésével a Felföldön föllángolt az erőszakhullám, a rablás általánossá vált és az emberölés sem volt ritka. A Petrogalli vezette, nemzetőrséget szervező és „permanenciában” működő beszercebányai Nemzeti Tanács azonban, melynek hatásköre gyakorlatilag az egész megyére kiterjedt, meg tudta őrizni az élet- és vagyonbiztonságot. Petrogalli bevonta a Tanács munkájába a szociáldemokratákat, sőt a kommunistákat is, s a közbiztonság érdekében a helyi szlovák vzbórral is egyetértésre jutott. Amikor a Károlyi-kormány betiltotta az ellenállást, ő táviratban követelte Vavro Šrobártól „a teljes amnesztiát a megszállásig történelemért” (a városból ugyanis többen részt vettek egy korábbi ruttkai csetepatében), majd a Houdek hadügyi referenstől kapott választáviratot „a lakosság megnyugtatására közhírré tet-

■
³⁴ Bothár Sándor: Visszaemlékezéseim Petrogalli Oszkára. VII. *Prágai Magyar Hírlap*, 1925. március 24. 2.

te”.³⁵ 1918. december 22-én éjjel aztán telefonáltak Zólyomból, hogy a csehek hajnali fél egykor megszállják a várost.

Petrogalli a megszállás után néhány hónapra visszavonult, de ez nem jelentett passzivitást. Meggyőződése volt, hogy otthon kell maradni, a közigazgatásban dolgozóknak le kell tenniük a hűségükkel össze nem tévesztendő fogadalmat, az első, 1920-as választások előtt pedig bekapcsolódott a politikai szervezkedésbe. Döntő kérdés volt ekkor, hogy részt szabad-e venni a békeszerződés magyarországi törvénybe iktatása előtt kitűzött választásokon, nem származik-e valamely nem kívánt jogkövetkezmény a magyarok aktív magatartásából, nem teremődik-e ezáltal az a látszat, hogy önként, végleges tényként fogadják el a megszállást. Azokkal szemben, akik fegyveres ellentámadásban reménykedtek, Petrogalli úgy foglalt állást, hogy nem kell várni Magyarország háborús beavatkozására – ha ilyesmire készülne, azonnal kihívná a győztes, „vagy magukat győztesnek tartó” államok bosszúját. Az új állam alapjára kell helyezkedni, és ki kell harcolni a törvényes jogokat, ennek eszköze pedig a magyar politikai egység és a többi nemzeti kisebbséggel kötött szövetség. Gyanítom, elsőként, de mindenképpen az elsők között keresett kapcsolatot a szudétanémet vezetőkkel. A nyugat-szlovenszkói és pozsonyi magyar közéleti személyiségeket az egységes magyar nemzeti párt létrehozásának ügyével kereste föl; Kassára Bothárt küldte ugyanezzel a céllal. Az egységes párt részben a magyar pártkeret alakuló kétpólusossága – keresztényszocialisták, kiszagdák – miatt nem jöhetett létre, döntő súlya azonban a pozsonyi teljhatalmú minisztérium döntésének volt, amely akadályozta az első Magyar Nemzeti Párt megalakítását, majd végül betiltotta azt. (Végül ugyanilyen névvel a csehek szerveztek egy aktivista [kormánytámogató] pártot, amely indult is a választásokon.) Petrogalli az első Magyar Nemzeti Párt szervezésénél, úgy tűnik föl, a háttérben maradt, tisztséget nem kapott, vagy nem vállalt – Angyal Béla könyvében nem is szerepel a neve ilyen összefüggésben –, a halála után róla megjelent írásokban viszont bőven olvashatunk erről. Bár a Kiszagdapárthoz állt közel – egy darabig a tagja is volt, kilépésének indokaként tudomásom

■
³⁵ Uo. 3.

szerint az szerepelt, hogy csak pártonkívüliként képviselheti hitelen az egységpolitikát –, pártelkötelezettség nélkül vett részt a választási harcokban. Talán szervezési hiba folytán nem került föl a képviselőjelöltek listájára; valószínűleg a beszercebányai ke-
rületben akarták jelölni, de ott a magyarok végül nem állíthattak listát. Utóbb szenátornak szánták, ehhez viszont nem volt meg a törvényben előírt életkora. (A következő, 1925-ös választásokat már nem érte meg.) A gyűléseket végigjárta, szónokolt, de – mint Bothár Sándor utal rá – megfedkezett róla, hogy még érvényben van a katonai diktatúra.

1920. április 14-én hazatért körútjáról – másnap Bothárral együtt letartóztatták, és a szlovenszkói „Magyar Otthonba” internálták. A hatóságok nagy összeesküvésű műpört állítottak össze, s ennek több mint negyven gyanúsítottja gyűlt össze Illaván, többek között pozsonyiak és kassaiak is. Vele április 29-i kihallgatásakor tudatták, hogy a Magyar Országos Véderő Egységgel (MOVE) állt kapcsolatban, de a vádat egyelőre nem közölték vele. A letartóztatottak egy-két kivételtől eltekintve nem is ismerték egymást, legtöbbször pedig azt sem tudta, hogy mi az a MOVE. Magát az állítólagos összeesküvés részleteit is csak a *Slovenskú Denník* egyik becsempészett számából ismerték meg. Ez az orgánium – nem egyetlenként a cseh lapok közül – jóval később, aktív politikus korában is úgy emlegette Petrogallit, mint akit hazaárulásért internáltak, és aki amnesztiával szabadult. Valójában bizonyítékok hiányában ejtették a vádat. Hat hónap múlva, szeptember 24-én bocsátották el – közben Bothár barátjával együtt gömbölyűre hízott az étkeztetésüket vállaló kassai polgárság kosztján, ugyanis a belügy közben mégis úgy döntött, hogy két összeesküvést kell kreálni; az egyiknek a székhelyül Kassát nevezték ki, és Petrogalliékát ide helyezték át. Mindez része volt az ellenzékiek stigmatizálására kidolgozott tervnek; ő maga letartóztatásuk okaként előbb csak arra gondolt, hogy a választások idejére ki akarták vonni a forgalomból a magyar pártok aktivistáit. Aztán megértette, hogy mindez a Népszövetséghez küldött magyar beadványok lehetséges hatásának tompítására szolgált,

■■■

illetve általában arra, hogy a kisebbségeket illojalitással lehessen vádolni az európai közvélemény, illetve a „csehszlovák” nemzet előtt.³⁶ IV. Károly második visszatérési kísérletének bukásáig Petrogalli rendőri felügyelet állt, így nem vehetett részt azon az 1920. december 7-i ótátrafüredi pártközi értekezleten, amelynek az egyik kezdeményezője volt, ahol a Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Közös Bizottságát megalakították, s ahol felolvasták azt az elaborátumot, amelyben ő rendszerezte először a kisebbség sérelmeit.³⁷ A Közös Bizottság határozott úgy 1922. február 4-én, hogy Losoncon fölállítják a pártok központi irodáját. Forgách Géza, aki az iroda titkáraként munkatársa volt Petrogallinak, így látta: „Ettől a naptól kezdve Petrogalli Oszkár kezeiben futottak össze a felvidéki magyarság politikai megnyilvánulásainak életszálai, s a testvérpártok minden közös akcióját ő vezette, irányította, és a legtöbbet ő maga kezdeményezte is.”³⁸ Az általa irányított „országos mozgalmak” közül Forgách kettőt említ meg példa gyanánt: az 1922. decemberi Petőfi-ünnepségeket és a nem sokkal később a magyar iskolák, óvodák érdekében Csehszlovákia minden magyarlakta városában és sok községében – „Dévénytől Aknaszlatináig” – megtartott tiltakozó gyűléseket. A Csehszlovákiai Magyar Népszövetségi Liga megalapítása és megszervezése is részben az ő nevéhez kapcsolható.

A kisebbségi korszakban, amelyben 1925 elejéig vehetett részt, a magyar politikai élet két lényeges intézménye kapcsolódik a nevéhez, továbbá fontos szerepe volt a magyar pártok közötti megállapodások, egyezmények létrejöttében.

Elsőként a két nagy magyar ellenzéki párt már említett losonci központi irodájára kell utalnom; ennek létrehozásában a fő érdem az övé, ő lett az igazgatója is. Az iroda igyekezett egybefogni a pártok érdekvédő tevékenységét, s a kisebbségi élet minden lényeges eseményét dokumentálta. Politikai munkák, adatsorok, napi jelentések, kulturális és gazdasági állásfoglalások, háttéranyagok készültek itt, illetve a később megszervezett, az igazgató haláláig az „anyaintézményhez” kapcsolódó prágai irodában (például a parlamenti interpellációkhoz, beszédekhez); szaksze-

■
³⁶ Ezt fejtegeti például – megerősítve, amit Bothár írt erről, több belügyi eljárásra utalva – egyik cikkében ([p.]: Irredentizmus. *Prágai Magyar Hírlap*, 1923. augusztus 8. [1.]).

³⁷ Forgách Géza: *Petrogalli Oszkár...* 219.

³⁸ Uo. 220.

■■■

rúségüket nyilván elősegítette, hogy Petrogalli gyűjtötte és részletesen ismerte az egyetemes politikai-politológiai és jogi szakirodalmat.³⁹ Másodikként a pártok közös, központi napilapja, a *Prágai Magyar Hírlap* említendő, amelynek egyik alapítója, a kezdeti hónapokat leszámítva végig, tehát 1922 őszétől haláláig a főszerkesztője volt. A szerkesztőség napi munkájában aligha vett részt, hiszen nem költözött föl Prágába – bár több vezércikket is ott írta –, a politikai irányvonal volt az, amit ő határozott meg, s ha máshogyan nem, saját írásaival része volt az érvelésmód, a nyelvezet kialakításában is. A kiadásra szervezett vállalat szindikátusa azért akarta őt látni a főszerkesztői székben, mert ő „mint a központi iroda igazgatója, a magyarság egységét képviseli s így neve a legalkalmasabb a lap irányának a kifejezésére”.⁴⁰ Alkotmányos érzékről, jogismeretről, politológiai felkészültségről tanúskodó, sokszor metsző logikájú, nemegyszer ironikus, a legfontosabb aktuális politikai, gazdasági, szociális kérdésekben haladéktalanul állást foglaló cikkeit – melyet a cseh kormánysajtó több utalásból kitetszően gyakran idézett, illetve vitatott –, itt közölt beszédeit a kisebbségi közösség aktív része iránymutatónak, programalakítóknak tekintette. A harmadik dolog, amit meg kell említenem, az 1925-ben kötött érsekújvári egyezmény volt, amely Petrogalli halála után máris megrendült ugyan, de amelynek végső eredménye volt sokak szerint a pártegyesítés tíz év múlva bekövetkezett összekovácsolása. Valószínűleg az ő érdeme, hogy 1923-ban az Országos Keresztényszocialista Párt és a Kisgazdapárt több kerületben közös listával indult a nagymegyei választásokon, így nem egymás ellen fecsérték el erejüket. Erről a mások által egyébként nem cáfolt kortársi tanúságtétel mellett korabeli sajtóközlemény is tanúskodik.⁴¹ A keresztényszocialisták és a kisebb létszámú liberális Magyar Jogpárttal egyesülő és hamarosan Magyar Nemzeti Párttá alakuló kisgazdák viszonya viszont a következő évben annyira megromlott, hogy már a Közös Bizottságot sem működtették. Petrogalli agilitásának volt köszönhető, hogy 1925. január 6-án a két párt mégis asztalhoz ült Érsekújvárbán, megszületett az egyezmény, az újabb pártközi

■
³⁹ Az iroda fontos kiadványa *A kisebbségek nyelvi jogai*. Kiadta és magyarázó bevezetéssel ellátta a Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Központi Irodája. Prága, 1926.

⁴⁰ *Jelentés a Prágai Magyar Hírlapról*. In Angyal Béla: *Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez 1919–1936*. Somorja–Dunaszerdahely, 2004, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, /Fontes Historiae Hungarorum, 1./, [217].

⁴¹ Utal rá Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918–1938*. Galánta–Dunaszerdahely, 2002, Fórum Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, /Nostra Tempora, 6./, 98., 271.

vezérlőbizottság, továbbá a választási közös lista elve. Utalnom kell az 1925-ben esedékes pártszövetségnél a szakadás kapcsán támadt mendemondára. Az alakuló Magyar Nemzeti Párt választási szövetségre törekedett, s Petrogalli volt az, aki kirobbantotta a vitát Lelley Jenővel, a keresztényszocialisták akkori vezetőjével, aki állítólag demokratikusabb, a csehek felé megbékélőbb politikát akart folytatni. Az Országos Keresztényszocialista Párt belső vitája Lelley csoportjának marginalizálásával, majd kizárásával, Szüllő Géza pártelnökké választásával zárult, de a két magyar párt választási szövetsége nem jött létre. Én a források alapján úgy látom, hogy Lelley a Csehszlovák Néppárttal létesítendő koalíció révén akart a kormányba kerülni, és lapjában, a *Népakaratban* azzal érvelt a magyar egység ellen, hogy nem lehet közös politikát építeni szabadkőművesekkel, protestánsokkal, zsidókkal; ez nem demokratikus szemléletre vall, sokkal inkább „a hatalom akarására”. Petrogalli e szemlélet miatt vitte kenyéértörsésre a dolgot. Megemlítendő még jogvédő tevékenysége, amit, mint Forgách állítja, a beszercebányai büntetőbíróság előtt, a gyaníthatóan koncepciók perekben vád alá helyezett emberek, továbbá amit „a hontalanok, a nyugdíjasok és az elbocsátott volt magyar közalkalmazottak” érdekében kifejtett.⁴² Ő képviselte például a védelmet Giller János, a Magyar Nemzeti Párt majdani tartománygyűlési képviselője katonai büntetőperében, melyről tanulmányt tervezett, de nem készült el vele. (Politikai és publicisztikai tevékenységéért nem fogadott el pénzt, Bothár Sándorral közös ügyvédi irodájukat végig fönntartották, ám ott a munka nagy része alighanem unokatestvérére hárult.) Az úgynevezett illetőségi jog vitájában – a csehek a helyi illetőség állítólagos hiányára hivatkozva utasították ki az új államból az ott honos, ám a kormány számára kellemetlen magyar értelmiségieket, politikusokat – egyike volt azoknak, akik a vonatkozó törvények ismeretében tisztázták és képviselték a magyar álláspontot (ez azon kevés kérdés egyike volt, amelyben később némileg sikerült mérsékelni a jogsérelemeket). Amit erről írt, egy könyvbe is bekerült.⁴³ Ezt azért említem meg, mert alig egy-két olyan kiadvány-

■
⁴² Forgách Géza: *Petrogalli Oszkár...* 222.

⁴³ Lásd *Az illetőség jogvitája Szlovénzók és Ruszinszókban. Petrogalli Oszkár dr. ügyvéd, a Prágai Magyar Hírlap főszerkesztője, Dérer Iván dr. ügyvéd, nemzetgyűlési képviselő és Kamrás József dr. komáromi ügyvéd vonatkozó jogi fejtegetéseivel és Komárom városnak a köztársaság elnökéhez intézett feliratával.* Szerkesztette dr. Alapy Gyula, Komárom város képviselőtestületének tagja. Komárom, 1924, Komáromi Lapok Könyvkiadó-hivatala.

ra akadhatunk rá a könyvtárak katalógusaiban, amelyben a neve szerzőként van föltüntetve. Cikkei, tanulmányai, beszédei nincsenek összegyűjtve, bibliográfia sem készült róluk. Abban, hogy 1938 után például Forgách Géza olyan sűrűn idézte emlékét, nyilván az játszott szerepet, hogy ő volt a magyar kisebbség politikai egységének egyik első szorgalmazója, tehát az 1936-os pártegyesülés után őt lehetett az egységmozgalom őseként föltüntetni, persze nem alaptalanul. Utaltam rá, hogy Petrogalli Bothár Sándor emlékezéseiben, továbbá a nekrológokban – részben a magyarországi sajtóban is – az egész csehszlovákiai magyarság vezéréként aposztrófálják. Lehetséges, hogy ezt méltatói szimbolikus szerepnek tekintették, azok ugyanis, akik a magyar miniszterelnökségnek és a külügyminisztériumnak a kisebbségekkel kapcsolatos iratanyagát földolgozták, nem találtak benne lényeges adatot arról, hogy milyen kapcsolathálót épített ki a budapesti politikusokkal, vagy legalábbis nem írtak erről. Úgy tudom, hogy nemigen járt át Magyarországra, nem iparkodott lobbizni. Lehet, hogy tekintélye közvetett módon alakult ki, hiszen például egyik legjobb barátja, Szent-Ivány József gyakran ütötte a vasat a magyar fővárosban, 1925-ös egységteremtő kísérletét, amelynek kiindulópontja a Magyar Nemzeti Párt létrehívása volt – s amelynek előkészítésében Petrogallié lett a kulcsszerep –, Bethlen István támogatta. Tudták, hogy Petrogalli a kisebbség egyik legképzettebb – parlamenti múlttal, ellenzéki és kormánypárti tapasztalatokkal is bíró – politikusa, ráadásul az általa már fiatalkorában, majd függetlenségi párti politikusként is képviselt egységesszme ekkor Budapesten is népszerűbb volt, mint a sokáig egymást emésztő kigazda és keresztényszocialista különpolitika, a fővárosból is ezt erőltették. De ne feledjük, hogy Andrássy Gyula és Apponyi Albert, Petrogalli régi barátai ekkoriban még mindig fontos tényezők a magyar parlamentben. Ellenzékiek voltak, de ez nem zárta ki, hogy Bethlen fontos kérdésekben hallgathasson rájuk. Arról, hogy a központi iroda vezetője mennyire volt népszerű a csehszlovákiai magyarság körében, ismét csak közvetett ismereteink lehetnek: politikai beszédeit és vezér-

cikkeit siker és elismerés övezte – de nyilván saját közegében, a magyar ellenzéki pártok hívei között. Az bizonyos, hogy ismerte a politika természetét, és nem volt haragtartó. A kisebbségi politikában olyanokkal is együtt dolgozott, akik korábban, a háború előtt az ellenfelei voltak, például báró Kürthy Lajossal, aki Zólyom vármegye főispánja volt azelőtt. A cseheket becsülte, csak a nacionalizmusukat utasította el. Egyszer a vonaton Karel Kramářzal akadt össze, és megkérte: „Mondja meg, miért gyűlöli annyira a magyarokat.”⁴⁴ Aztán hosszan elvitatkoztak. A *Híradó* című pozsonyi lap róla írott nekrológja magas, őszülő-kopaszodó, sokat cigarettázó, közvetlen, őszinte, a titulusokat nem kedvelő, mindenkit meghallgató, segítőkész, kedélyes, tapintatos és szerény emberként, „A magyarokat összetartó egyik vaskapocs”-ként írja le őt.⁴⁵ Ez az ábrázolás nem mond ellent a Bothár cikksorozatából összerakható jellemképnek, azzal a különbséggel, hogy szerinte unokatestvére kényelemszeretetét a közügyek iránti lelkesedésével leküzdő, de alapjában ideges természetű ember volt. E vonásának meg az utolsó éveiben kifejtett rendkívüli aktivitásnak nyilván volt szerepe abban, hogy ötvenegy éves korában, a legnagyobb harcok közepette pillanatok alatt halt meg szívszélhűdésben.

Petrogalli a maga jogászai, közjogi-függetlenségi, 48-as szemléletével bele tudott illeszkedni az új, csehszlovák, úgymond demokratikus rendbe, és cikkeiben mindvégig annak alapelveit kérte számon a kínkeservesen egybetartott, Szlovenszót nyomorba döntő és korrupcióikról hírhedt cseh kormánykoalíciókon. De követelte a *Magyarország függetlenségét garantáló* trianoni szerződés rendelkezéseinek betartását is akkor, amikor Beneš nyilvánosan a magyar gazdasági életbe, sőt a belpolitikába való közvetlen beavatkozást sürgette a nyugat-európai politikusoknál és a közvélemény előtt. Többször leírta, hogy az állam és a rendszer nem azonos; az ellenzékieknek – a kisebbségieknek is – a rendszert kell megdönteniük. A szlovákokkal és a szudétanémetekkel való, részben általa kezdeményezett kapcsolatépítési tervekben, amelyek 1925-ben (de már az ő halála után) egy rövid időre realizálódni látszottak, ott volt egy későbbi konföderáció esélye is.

⁴⁴ Bothár Sándor: Visszaemlékezéseim Petrogalli Oszkára. XII. *Prágai Magyar Hírlap*, 1925. április 9. 2.

⁴⁵ (xy): Visszaemlékezés Petrogalli Oszkára. *Híradó*, 1925. február 10. 2.

Kérdés, hogy ő is a revízió jegyében kezdett-e el dolgozni. Nyíltan vallotta, lapjában is leírta a magyar kisebbségi álláspontot, hogy a közösség kényszer alatt fogadta el a főhatalom-változást, és nem ért egyet az új állapotokkal. Viszont az irredentizmus az új állam szétbomlásáért folytatott aktív munkát jelent, amelynek ő nem híve, egyszerűen azért, mert épelméjű ember nem akar világháborút kirobbantani, ez pedig ahhoz vezetne. Elsősorban a magyarok érdeke, hogy ne legyenek ellenséges államok által körülvárva, innen tehát egyetlen út vezet: a kiegyezés. Az 1925-ig regnáló cseh kormánykoalíciók – sokszor utal erre a napi eseményeket kommentáló cikkeiben – azonban mind térdre akarták kényszeríteni Magyarországot. Ha megbuktatásukkal egy szélesebb alapú – más vonatkozásban meg szűkebb, amennyiben az egyik legsovinisztább irányzat, a csehszlovák szociáldemokrácia kimaradt volna belőle –, a kisebbségi pártokra is épülő koalíció tudott volna kialakulni, ez magával hozhatta volna a konföderációs elv győzelmét, következményeképpen pedig a békét Magyarországgal. Ha egy ilyen helyzetben visszaállították volna a helyi autonómiákat – Petrogalli erről is több cikket írt lapjába –, előbb-utóbb egyszerűen okafogyottá vált volna a revízió terve. Lényeges adalék Petrogalli függetlenségértelmezéséhez, hogy amikor meghallotta, hogy Magyarországon a sok kis ellenzéki párt mellé még egy függetlenségi pártot is szerveztek, ezt mondta volna „reznált mosollyal”: „Hát nem elég nekik a függetlenségből, hiszen már annyira független az a szegény Magyarország, hogy barátja sincsen.”⁴⁶

Publicisztikájában a sérelmeket mindig a demokrácia szempontrendszeréből értelmezte. Ez a munkája kétirányú. Bírálta a forradalmi alkotmányból eredő jogfosztó törvényeket – például a rendtörvényt, mely drasztikusan korlátozta a kritikát –, az állampolgársággal való visszaélést – tízezrek megfosztását az állampolgárságtól –, a Szlovenszót sújtó gazdasági diszkriminációt, és egyáltalán a nyomort keltő gazdasági állapotokat. Másrészt folyamatosan nyomon követte a cseh kormányok nyugati nyilatkozatait és főleg az ottani megítélését, amely nem volt olyan egységesen elismerő, mint a szimplifikáló monográfiákban szerepel. Fontosnak

■
⁴⁶ Bothár Sándor: Visszaemlékezéseim Petrogalli Oszkára. XI. *Prágai Magyar Hírlap*, 1925. április [7.] 2.

tartotta a nyugat-európai közvélemény tájékoztatását. 1922-ben eljutott Angliába – az angol parlamentarizmus és demokrácia lett számára a minta – otthon pedig tárgyalt a Csehszlovákiába látogató Scotus Viatorral. Egyik vezércikke címe: *A skót megtette kötelességét – a skót mehet*. Az írás arról szól, hogy a jeles szerzőt csehek megtámadták, amint óvatosan kritizálni merete a csehszlovákiai kisebbségi viszonyokat is. A háború utáni eldurvult európai közállapotokért a sovinizmusokat tette felelőssé, bírálta például a németgyűlöletet szító francia kormányt.⁴⁷ Csehszlovákiában pedig a bécsi tempót látta átütni a demokrácia külső jegyein, vagyis inkább annak terminológiáján: „A régi osztrák közigazgatás, a bürokrácia rozsdás gépezete nyikorog tovább a köztársaságban. A régi osztrák politikai intrikák, ügyeskedések, egyik pártnak kijátszása a másikkal szemben, az egyes politikusok hiúságának, egyéni ambícióinak, szorult helyzetének kihasználása, politikai morzsák osztogatása, a gyökeres megoldásnak elkerülése tartották fenn az osztrák kormányokat”, s ezeket az eszközöket alkalmazta aztán Tusár, Bene és Vehla is.⁴⁸ A kormánypolitikát és következményeit az ő egyik beszédéről is beszámoló cikk köztescímei efféleképpen minősítették: *Nemzeti imperializmus – agresszív külpolitika – gazdasági válság – korrupció*.⁴⁹ Az 1923-as nagymegyei választásoknál – amelyek után egyébként a *Bohemia* című lapban egységes ellenzé-

⁴⁷ A húszas évek elejének közhangulatáról egy helyütt ezt írta: „Mint-ha évszázadoknak minden haladása, alkotása elpusztult, nyomtalanul eltűnt volna, olyan vad-ság tombol Európában. Ma arcpírulás nélkül hirdetik az erőszakot és jogtalanságot, hazafias pátosszal takarják el a

cinikus valótlan-ságot [sic! nyilván *valóság*]. Mindenki látja az ösvényt, ahová Európa népeit sodorják azok, akik a népek sorsáért felelősek, de nem keresnek sehol módot arra, hogy a katasztrófát megakadályozzák, minden művészetük abban telik ki, hogy

megzavarják az emberek tisztánlátását, pillanatokra galvanizálják és így megszerezzék maguknak a tapsokat, az ünnepelettetést azok részéről, akiket romlásba taszítanak.” (p.) A francia tragédia. *Prágai Magyar Hírlap*, 1923. december 13. [1.]

⁴⁸ (p.) [Petrogalli Oszkár]: Autonómia vagy kommunizmus? *Prágai Magyar Hírlap*, 1923. október 14. [1.]

⁴⁹ Lelley Jenő dr. komáromi beszámolója. Petrogalli Oszkár a politikai helyzetről – A ker. szocialista és a magyar kisgazdapárt lelkes összetartása. *Prágai Magyar Hírlap*, 1923. június 26. 2.

ki front létrehozására hívta föl a német közvéleményt⁵⁰ – bekerült a Zólyom megyei bizottságba. Egyik cikkében arra mutatott rá, hogy a kormány – amelyet a forradalmi nemzetgyűlés feljogosított a megyei bizottságok tagjai egyharmadának kinevezésére – itt sem veszi figyelembe a nép akaratát, hiszen a kinevezettek révén egynegyed résznyi kormánypárti kisebbségből többséget tud alakítani. Egy másik ezzel kapcsolatos cikknek már a fogalomhasználata is mutatja, hogy 1923-as ellenzéki tevékenysége egyenes folytatása az 1905-ösnek: „A Zólyom megyébe kinevezett darabontok egytől egyig az »államfenntartó« pártok tagjai s valamennyien »csehszlovák« nemzetiségűek, azaz a kormány meghamisította a politikai arányt és a nemzetiségi arányt. Nem fogjuk engedni, hogy ezek a darabontok a bizottságokban kényelmesen érezzék magukat és feledésbe menjen az, hogy miért és hogyan lettek bizottsági tagok.”⁵¹ A bizottsági munkát lényegesen korlátozta, hogy törvény tiltotta a megyegyűléseknek a politikai kérdésekben való véleményformálást. Petrogalli tehát cikket írt a követendő módszerről: a kulturális és gazdasági követeléseket nem a politika nyelvén kell előadni. A kormány azt mondja, hogy a kultúra és a gazdaság nem politika. Akkor tehát így kell szóvá tenni a törvény által megkívánt magyar iskolák hiányát, a tanuló rossz beosztását; így kell követelni a közművelődési és kulturális egyesületek visszaállítását, közművelődési tanácsok, népkönyvtárak létesítését, az elkobzott (nevelési célokat szolgáló) alapítványok visszaadását, a gyártelepek visszaállítását, a munkaalkalmakat. Ott, ahol a szlovákoknak a magyarokkal közös sérelmeik vannak (Besztercebányáról például törvénytelenül Zólyomba helyezték át a megyeszékhelyet, azt vissza kell telepíteni), egyeztetni kell velük.⁵²

Cikkeiből végezetül egyet idézek hosszabban. A citátum olyan kérdéshez kapcsolódik, amellyel keveset foglalkozunk: a határon túli magyar zsidóságnak a magyar kisebbségi életben való részvételéhez, s ez önmagában is fontos. Ráadásul igazolja – amit nemegyszer kétségbe vonnak –, hogy a magyar ellenzéki pártok, illetve irányítóik 1938 előtt nem akarták kitessékelni a zsidókat a magyar kisebbségből – bár ez a tendencia is megjelent

■
⁵⁰ Petrogalli Oszkár cikke az ellenzék egységes frontjáról. *Prágai Magyar Hírlap*, 1923. október 13. 2.

⁵¹ Főlkészül az ellenzék a megyei csatára. Az ellenzéki pártszövetség programja az egyes nagyszupákban. *Prágai Magyar Hírlap*, 1923. december 24. 4.

⁵² Az utolsó momentumot lásd ugyanott, a többbit (p) [Petrogalli Oszkár]: Kötelességeink a megyei bizottságokban. *Prágai Magyar Hírlap*, 1923. november 3. [1.]

a pártokban, de átütő erő nélkül. Az is kiderül belőle, hogy volt olyan kisebbségi politikus, aki bírálni merészelt a demokrácia szempontjából a magyarországi politikát. Petrogalli ez esetben a numerus clausus kapcsán, máskor a választói jog kapcsán volt kénytelen megtenni ezt. 1923-ban a prágai parlament egyik német képviselője aláírásokat gyűjtött annak érdekében, hogy a helyi német egyetemen bevezethessék a numerus clausust, és a listájára magyar honatyák neve is fölkerült, volt, akié jogtalanul, viselőjének hozzájárulása nélkül. Petrogalli alább idézendő cikkében tisztázta a magyar pártok és a saját ezzel kapcsolatos álláspontját:

„A szövetkezett ellenzéki pártok sem a közös, sem a vezérlőbizottságban ezzel a kérdéssel soha nem foglalkoztak, egyszerűen azért, mert nem volt semmi ok arra, hogy foglalkozzunk vele. Soha egyetlen hang sem szólalt meg ezen intézmény mellett, nem volt senki, aki a numerus clausus mellett felszólalt volna, s így nem volt alkalom annak visszautasítására sem. Sőt az Ungvárott ez év májusában megtartott közös bizottsági ülés alkalmával Korláth Endre többünknek bemutatta beszédének tervezetét, amelyet a másnap Munkácson megtartott magyar nemzeti kongresszuson kívánt elmondani. E beszédnek azt a részét, amely a zsidókérdéssel foglalkozott, mi, jelenlévők együtt szövegeztük meg, s ebben kifejezést adtunk azon várakozásunknak, hogy a zsidóságnak az a része, amely a jó időkben magyarnak vallotta magát, a magyarság mostani küzdelmében is híven ki fog tartani, s a zsidóságnak ez a hűsége meg fogja odaát, a határon túl is értetni az illetékesekkel, hogy a numerus clausus fönntartása igazságtalan. Tehát a mi politikánk nem ad alapot s nem mutat föl előzményeket, amelyek arra engednének következtetni, hogy mi itt akarjuk a numerus clausus behozatalát, ellenkezően, azt mutatja, hogy mi szívesen vennők annak eltörlését ott is, ahol az érvényben van. Természetes, hogy ennek az óhajnak kifejezésénél többet nem tehetünk, mert más ország dolgaiba beleavatkozni nincs jogunk.

Ami az én álláspontomat illeti, az igen egyszerű és világos. Én helytelennek és rossznak tartom a numerus clausus intézményét először elvi álláspontomnál fogva. Itt, a köztársaságban az úgynevezett kisebbségi nemzeteknek minden jogát az illető nemzet népességi számaránya szerint állapítják meg. E számarányban osztják ki az iskolákat, és pedig az oktatás minden tagozatában. E számarányt veszik alapul, amikor engedélyezik a közigazgatásban, az igazságszolgáltatásban a kisebbségi nemzet nyelvének használatát. Ez az igazi és általános numerus clausus. Nem foglalkozom most azzal, hogy a kisebbségi jogok gyakorlása terén is csak a numerus clausus elvét ismerik el, a gyakorlatban még ezt az elvet sem valósítják meg. Amikor én támadom ezt az elvet, nemcsak azért teszem, mert annak érvényesítését nemzetemre nézve károsnak és rossznak tartom, de támadom azért, mert igazságtalannak, antidemokratikusnak, barbárnak tartom. És nem változik ez az álláspontom akkor sem, ha ezt az elvet csak egy szűkebb téren, az egyetemi oktatás terén és egy felekezettel vagy fajjal szemben alkalmazzák, amelyhez én nem tartozom.

Szerencsétlennak tartom ezt az intézményt a gyakorlati eredmény szempontjából is. Meggyőződésem, hogy azt az eredményt, amelyet elérni akarnak azok, akik ez intézményt behozni kívánják, nem érik el. A numerus clausus nem hozza meg az eredményt, amelyet az intézmény hívei várnak tőle, hogy így megakadályozzák azt, hogy a zsidóság előzőnlje a szellemi pályákat és visszaszorítja onnan a nem zsidókat. Mindössze azt az eredményt hozza magával, hogy a nemzet és a zsidóság között szakadékot létesít.

De ha így elvi és gyakorlati szempontból helytelen általában a numerus clausus, egyenesen veszedelmes ennek a kérdésnek fölvetése a mi helyzetünkben. Nekünk senkit nem szabad elzárunk attól, hogy csatlakozzék a mi küzdelmünkhöz. Csatlakozzék teljes odaadással és minden keserűség nélkül. Ezt azonban nem várhatjuk el azoktól, akiket felekezeti vagy faji önérzetükben megtámadunk. A mi harcunkat elnyomott nemzetünk jogaiért csak a demokrácia fegyvereivel vívhatjuk meg, és önmagunkat

sebezniök meg, ha ebben a harcban olyan fegyvereket használunk, amelyekkel csak a demokrácia ellen hadakozhatunk.

Még egyet kell megjegyeznem. Én és velem együtt sokan azok közül, akik együtt küzdünk, ezt az álláspontunkat híven fogjuk szolgálni, függetlenül attól, hogy a zsidóság milyen álláspontot foglal el velünk szemben. Nem fogjuk álláspontunkat megváltoztatni azért, mert a zsidóság, éppen csak Zólyom megyét kivéve, a többi megyében elhagyott és jónak látta, hogy felekezeti vagy zsidó nemzeti alapon külön tömörüljön, s azóta is, például sok helyen a bíróválasztásoknál, szavazataival nem minket, hanem ellenségeinket támogatja. [...]

Hiszem, hogy ez a szerencsétlen incidens, amelyet a boldogtalan numerus clausus fölidézett [...], el fog simulni, s mindnyájan tudatára jövünk annak, hogy nemzetünk súlyos helyzetében nem engedhetjük meg azt a kedvtelést, hogy egymással marakodjunk; a zsidóság is tisztán fogja látni, hogy ha a magyarság a jogaiért folytatott küzdelemben elbukik, úgy ezzel saját sorsa is meg lesz pecsételve.”⁵³

■
⁵³ Petrogalli Oszkár: Numerus clausus. *Prágai Magyar Hírlap*, 1923. december 5. [1.]

AKTIVISTA ÉLETPÁLYÁK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI CSEHSZLOVÁKIÁBAN ■

Egy szegényparaszt és egy szakszervezetis karrierje

Az első Csehszlovák Köztársaság politikai életét illetően az aktivizmus fogalma eddig leginkább a szudétanémet politikával kapcsolatban volt használatos. A hárommillió létszámot is meghaladó, s ezáltal a csehek mögött a második legnagyobb létszámú csehszlovákiai népcsoporton belül ugyanis a húszas évek közepére nem csupán kiformalódott, de többségbe is került a csehszlovák kormányzat hivatalos politikájával együttműködő, annak támogatását nyíltan felvállaló irányzat – amelyet korabeli megnevezéssel aktivistának neveztek. S bár a gazdasági válság hatására, amely a szudétanémetek által lakott határ menti területeket hatványozottabban sújtotta, mint a köztársaság belső területeit, a harmincas években már ismét az ellenzéki magatartás került többségbe, 1926 és 1938 között minden prágai kormányban voltak német nemzetiségű miniszterek, amelyek a három aktivista párt – Bund der Landwirte (BdL), a Deutsche Christlichsoziale Volkspartei (DCV) és a Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei (DSAP) – valamelyikéből kerültek ki. A német aktivizmust azonban hiba lenne felületes módon a kormányzat kiszolgálójának és a német érdekek elárulójának nevezni, hiszen a fenti pártok programja más szándékokat jelez. A felsorolt aktivista pártok ugyanis a Csehszlovák Köztársaság realitására alapozva abból indultak ki, hogy ha már azt nem tudták megakadályozni, hogy ez az állam bekebelezze a németek által lakott területeket, akkor az ország második legnagyobb nemzetének képviselőiként részt kérnek a hatalomból. A csehszlovák pártokkal és a kormányzattal való kooperációt pedig olyan eszköznek tekintették, amelynek segítségével az államfordulat tisztán cseh–szlovák törvényhozása által megteremtett csehszlovák nemzetállami szerkezetet olyan módon tudják átalakítani, hogy az a szudétanémet közösség számára is elfogadható legyen. A kormányba lépésük előtt a német nemzeti

érdekeket határozottan képviselték, az önrendelkezés jogáról nem mondtak le, noha azt az országon belüli jogként értelmezték.

1926-os kormányba kerülésük (ekkor a három párt közül kető a BdL és a DCV kapott tárcát) azonban mégis bizonyos fajta törést jelentett a programjukban. Igaz, nem kellett lojalitási nyilatkozatot tenniük, ami viszont hosszú távon lényegesebb volt, a csehszlovák fél sem tett olyan ígéreteket, amelyek a nemzetállami keretek lebontásának szándékát jelezték volna. A következő évek pedig megmutatták, hogy megfelelő garanciák nélkül a német pártok szinte semmit nem tudtak elérni a csehszlovák parlamenti többséggel szemben, így eredménytelenségük eredeti programjuk és célkitűzéseik eróziójához vezetett.¹

*

A szudétanémet aktivizmushoz képest a szlovákiai magyarok körében jóval kisebb szerepet kapott a kormánytámogató magartartás. Annak ellenére azonban, hogy létezett s viszonylag stabil választói bázissal is bírt, a két világháború közötti szlovákiai magyar politikával foglalkozó szakirodalom hajlamos elfeledkezni róla, hiszen azok a monografikus jellegű munkák, amelyek a korszak magyar politikai életéről készültek, jórészt tudomást sem vesznek a korabeli magyar aktivizmusról.² A jelen dolgozat célja éppen ezért nem lehet más, mint hogy alapinformációkat nyújtson a két világháború közötti szlovákiai magyar aktivista politika főbb törekvéseiről, illetve hogy bemutassa a korabeli magyar aktivizmus főbb képviselőit.

A két világháború közötti szlovákiai magyar politikai életben alapvetően 3 nagy irányzat egymás mellett éléséről beszélhetünk: a magyar szavazók az ún. ellenzéki magyar pártok, a Csehszlovákia Kommunista Pártja (CSKP) által képviselt bolsevik típusú baloldal és a kormánytámogató (aktivista) erők között osztották meg szavazataikat. A legnagyobb erőt a sérelmi politikát folytató ellenzéki pártok, elsősorban az Országos Keresztényszocialista Párt (OKP) és a Magyar Nemzeti Párt (MNP, amely az 1920-

■
¹ A szudétanémet aktivizmussal kapcsolatban lásd Jörg Kracik: *Die Politik des deutschen Aktivismus in der Tchechoslowakei 1920–1938* (Frankfurt am Main, 1999, Peter Lang GmbH).

² Lásd többek között Popély Gyula: *Ellenszélben. A felvidéki magyar kisebbség első évei a Csehszlovák Köztársaságban (1918–1925)*. Pozsony, 1995, Kalligram; Uő: *A kisebbségi magyar pártpolitika megújulása a harmincas évek első felében*. Regio, 1990. 3. sz. 97–132.; Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés*. Galánta–Dunaszerdahely, 2002, Fórum Intézet; Čaplovič, Dušan a kol.: *Dejiny Slovenska*. Bratislava, 2000, AEP; Kováč, Dušan: *Dejiny Slovenska*. Praha, 1998, Lidové Noviny.

as megalakulásakor az Országos Magyar Kisgazda, Földműves és Kisiparos Párt nevet viselte) jelentették. Bár a két nagy párt retorikájában és stratégiájában különbségek is megfigyelhetők, mégis mindkettőre elmondható az, hogy szorosan kötődtek a budapesti kormányzathoz, s a szlovákiai magyar kisebbség helyzetének végleges megoldását alapvetően az önrendelkezési jog érvényesítésétől, illetve egy békés határrevíziótól várták. Stratégiai arzenáljukban – különösen az OKP esetében – kiemelt szerepet kapott ún. őslakos koncepció hangsúlyozása,³ és Szlovákia autonómiájának támogatása, amely koncepciókat a cseh és szlovák együttműködés megbontásának legfőbb eszközeként, s ezáltal Csehszlovákia felbomlásztásának leginkább járható útjaként értelmezték.

A szlovákiai átlagot (amely 12-13% körül mozgott)⁴ magasan felülmúlva szavaztak a magyar szavazók Csehszlovákia Kommunista Pártjára (CSKP), amely egyes dél-szlovákiai járásokban, illetve városokban 30% körüli eredményeket is tudott produkálni.⁵ Ennek a kiemelkedően jó eredménynek az okai elsősorban a CSKP-nek a nemzetiségi kérdés megoldásával kapcsolatban képviselt álláspontjában, illetve a nemzeti szempontból elfogult módon végrehajtott földreform következtében Dél-Szlovákiában kialakult elégedetlenségben keresendő.

A harmadik lehetőséget az aktivista magyar pártokra, illetve a cseh–szlovák pártokra való szavazás jelentette a szlovákiai magyar lakosság számára. A három irányzat közül ez volt a legszínesebb és legkevésbé stabil, hiszen az aktivista oldalt a húszas évek elején önálló politikai szubjektumok képviselték, a későbbiekben viszont inkább a cseh–szlovák országos pártok keretein belül működő magyar szekciók.

Az egyes irányzatok közötti pártpreferenciák pontos elemzések hiányában a mai napig nem tisztáztak.⁶ Mindazonáltal az 1925-ös, az 1929-es és az 1935-ös parlamenti választási eredmények járási adatai alapján óvatos becslések mégis megkockáztathatók. Azokat a járásokat figyelembe véve tehát, amelyekben a magyarság aránya elérte a 90%-ot,⁷ az ellenzéki magyar pártok

³ A csehellenes momentumokat hordozó koncepció jegyében az OKP szlovák, illetve német szakosztályokat is fenntartott.

⁴ A CSKP eredményeit illetően lásd Milan Zemko – Valerián Bystrický: *Slovensko v Československu (1918–1939). Prílohy II – Politický systém.* (Bratislava, 2004, Veda, 545–616.)

⁵ Az 1925-ös parlamenti választásokon a CSKP a több mint 90%-ban magyarok által lakott Komáromi járásban 29,7%-ot, a Királyhelmeciben pedig 37,3%-ot kapott. Vö. Angyal Béla: i. m. 129.

⁶ Azt, hogy az egyes politikai irányzatok milyen súllyal voltak jelen a szlovákiai magyar választók között, elsősorban a két háború közötti népszámlálások megbízhatósága teszi kérdésessé, hiszen a mai napig nincsenek pontos adataink a

a magyar választók mintegy 55-60%-át, a CSKP a 20-25%-át, az aktivista pártok pedig 15-20%-át tudták maguk mögé állítani. Ezekben az arányokban jelentősebb elmozdulás csupán a köztársaság utolsó hónapjaiban, az 1938-ban lezajlott községi választások során következett be.

szlovákiai magyarok számáról. Az 1910-es népszámlálás szerint a mai Szlovákia területén Trianon idején 896 000 magyar anyanyelvű lakos élt, az 1930-as népszámlálás már csak 572 000 magyart talált Szlovákiában. S bár 1918 után kétségkívül gyors volt az etnikai átrendeződés, ám az ilyen mértékű fogyást ez sem indokolja. Egyetértünk tehát Popély Gyula véleményével, aki szerint „a népszámlálási adatok nem tükrözik hűen a lakosság nemzetiségi megoszlását”. *Lásd* Popély Gyula: *Népfogyatkozás... Budapest, 1991, Regio, 111.*

⁷ A Somorjai, a Dunaszerdahelyi, a Komáromi, a Párkányi, a Feledi, a Tornaljai és a Királyhelmeci járásokról van szó.

A szlovákiai magyar aktivizmus jellege jelentős mértékben eltért attól, amit a szudétanémet aktivizmussal kapcsolatban a bevezetőben felvázoltunk. Kialakulására meglehetősen későn, csupán a húszas évek közepe felé került sor, végleges struktúrája azonban csak a húszas évek végére alakult ki. Késői megjelenése elsősorban a magyar kisebbség és a csehszlovák állam korabeli kapcsolataiban keresendő, hiszen a köztársaság kialakulása utáni első évek nem kedveztek a kooperációra törekvő magatartásnak. A Szlovákiába került magyarok szocializációja, erős nemzeti érzései, a magyar kormányzatok nyílt irredentizmusa, illetve a csehszlovák hatalom erőszakos kisebbségellenes lépései a csehszlovák állam elutasításának és a sérelmi ellenzéki politikai magatartásnak esélyeit növelték. A prágai és a szlovákiai magyar politika közötti gátak csupán a húszas évek közepe táján kezdtek oldódni, amikor a szlovákiai magyar politika körülményi megváltoztak.

Ez az új kontextus számos tényezőre volt visszavezethető:

1. az 1919-ben még bizonytalan államjogi helyzet megváltozására és az államhatárok végleges elismerésére;
2. a budapesti kormányok külpolitikai irányvonalának megváltozására, amelyek Bethlen István kormányra lépésétől a kalandor irredenta tervek helyett a versailles-i rendszerbe való beilleszkedést szorgalmazták;
3. a csehszlovák gazdaság stabilizálódására, amely a lakosság számára gazdasági és szociális biztonságot teremtett;
4. az alkotmányos rend megváltozására, hiszen az 1920. február 29-én elfogadott alkotmánynak köszönhetően a csehszlovák nemzeti diktatúrát a parlamentáris demokrácia váltotta fel;

5. Csehszlovákia nemzetközi megítélésének a megváltozására, hiszen a korábban sokak által életképtelen „szörnyszülőtnék” nevezett állam gazdasági és politikai szempontból is stabil és nemzetközileg is elismert országgá vált;
6. végül, de nem utolsósorban a napi realitás is azt diktálta a magyar közösségnek, hogy a korábbi merev sérelmi politikát olyan, a kormányzattal szemben rugalmasabb magatartással váltsák fel, amely jobban megfelel a szlovákiai magyarok mindennapi érdekeinek.

A fenti tényezők nagymértékben kihatottak arra, hogy az addig meglehetősen egysíkú kisebbségi politika is színesedni kezdjen, és a merev ellenzékiesség, illetve a Moszkva által diktált bolsevik vonal mellett más életképes alternatívák is megjelenjenek benne.

Ha a szlovákiai magyar aktivizmus fejlődési vonalát vizsgáljuk, a húszas évek az útkeresés időszakának számítanak, hiszen ekkor több aktivista jellegű pártformáció is létrejött, azonban valamennyi életképtelennek bizonyult. Ezzel párhuzamosan, illetve részben ebből kinőve az aktivizmus az 1925 és 1929 közötti parlamenti ciklus vége felé a két nagy csehszlovák párt, a Köztársasági Agrárpárt, illetve a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt szervezeti keretein belül, azok magyar szekciójaként találta meg helyét, s az első köztársaság végéig (1938 ősze) meg is tartotta ezt a szervezeti formát.

A szudétanémet mozgalmaktól eltérően tehát a szlovákiai magyar aktivizmus nem önálló etnikai pártokban, hanem a csehszlovák pártok szervezeti keretein belül találta meg a helyét, ami természetesen az aktivizmus tartalmi töltetét is nagyban befolyásolta. A magyar aktivizmust – annak ellenére, hogy az első köztársaság éveiben a mindenkori kormányoknak egyetlen magyar nemzetiségű tagja sem volt – sokkal inkább lehet a kormányzat elvtelen kiszolgáltatásával vádolni, mint a szudétanémet mozgalmakat. Az aktivista német pártok standard politikai erőnek számítottak, Berlin a többi német párttal egyenrangú erőként

fogadta el őket (legalább is a weimari állam időszakában), s bár a nemzeti jobboldal irányából sok bírálat érte őket kormányzati szerepük miatt, nem árulónak, csak egy másfajta politikai stratégia képviselőinek voltak elkönnyelve. A magyar aktivista erők viszont szinte végig a politikai élet periferiáján mozogtak, Budapest és a szlovákiai magyar politika sérelmi oldala pedig nemzetárulóként könyvelte el őket. Mozgásterük ezáltal szűk volt, társadalmi megbecsültségük pedig alacsony. Sőt maga Prága sem vette őket komolyan, hiszen azon a véleményen volt, hogy a magyar aktivisták nem meggyőződésből, hanem csupán egyéni érdekből állnak a kormány szolgálatába, s hűségük is csak addig tart, ameddig számukra ez kifizetődő: „a tagság eléggé kétes egyének köréből származik, jelentős számban az ún. politikai emigránsok közül, akik a párttagságukat nem ritkán különböző előnyök (állampolgárság, munkahely, segélyek stb.) megszerzésére használják, hogy azután elhagyják a pártot és más pártokban keressenek egyéni érvényesülést.”⁸

Hogy a német út miért nem sikerült, ma még megválaszolatlan. Mindenesetre egy sikertelen próbálkozás történt rá a Magyar Nemzeti Párt jóvoltából. A Szent-Ivány József vezette párt a számára sikeres 1925-ös parlamenti választások után ugyanis egy olyan „nemzeti reálpolitika” megvalósítására tett kísérletet, amely a „a nemzetünk sorsán való siránkozás és a rajtunk esett súlyos jogtalanságok ellen való tiltakozás” eredménytelen politikája⁹ helyett a szlovákiai magyar közösség gazdasági megerősítése érdekében bizonyos kérdésekben vállalta volna a kormányzat támogatását. Ez a politika azonban gyorsan megbukott. Mégpedig két ok miatt. A fontosabbat a csehszlovák kormányzat merev magatartása jelentette, amely ugyan igényelte volna a MNP támogatását, de cserében semmit nem kínált, vagyis a csehszlovák nemzetállam építésének egyetlen mozzanatáról sem akart lemondani. De belejártzott a Prágához való közeledés kudarcába Budapest hasonlóan merev magatartása is, hiszen a pesti kormánypolitika mozgatói Kürthy István volt komáromi főispán szavaival egyetértésben azt vallották, hogy „minden hozzásimulás

■
⁸ Archív ústavu T. G. Masaryka [T. G. Masaryk Intézet Levéltára, a továbbiakban AUTGM], fond T. G. Masaryk (a továbbiakban TGM), šk. 393, Naši Maďari 8. zv. 1666/31.

⁹ Digitální knihovna NS RČS 1925–1929. [A Csehszlovák Köztársaság Nemzetgyűlésének Digitális Könyvtára.] Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly, 4. schůze, Pátek 18. prosince 1925 [online]. <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/004schuz/prilohy/priloh03.htm>

a republikában fennálló rendszerhez tehát határozottan káros a magyar nemzetre.”¹⁰ Ez pedig még a Szent-Ivány által elképzelt reális kompromisszumokat is kizárta.

A kérdés azonban, hogy a szlovákiai magyar aktivizmus miért volt más, miért volt jóval gyengébb és eredménytelenebb, mint a szudétanémet, jogos. Magunk erre nézve több okot is látunk:

1. A szudétanémetek számára Csehszlovákia, amelyet maguk a csehek is a történelmi Csehország új határok között való kibővítéseként értelmeztek, korántsem volt olyan idegen államalakulat, mint a szlovákiai magyarok számára. Ennélfogva pedig magával az állammal is könnyebben tudtak azonosulni, mint a magyarok.
2. A szudétanémet területek fejlett ipara miatt a német társadalom rendelkezett egy olyan gazdaságilag és politikailag is erős társadalmi réteggel – gyárosok, bankárok, vállalkozók –, akik érdekeltek voltak a cseh társadalommal való kooperációval. Ez pedig óhatatlanul magával hozta a politikai együttműködés gyakorlatát is.
3. Nem elhanyagolható tényezőnek tudjuk be a Berlin és Budapest magatartása közötti különbséget. A Wilhelmstrasse ugyanis nem volt híve a szudétanémet politika kézi vezérlésének, s a Stresemanni külpolitikával összhangban támogatta a német aktivisták közeledését Prágához. Ezzel szemben Budapest határozottan elvetett minden közeledési kísérletet, az aktivistákat pedig áru-lóként bélyegezte meg.
4. A sok egyéb ok mellett utolsóként Prága magatartását említjük. A csehszlovák politika ugyanis – több tényező miatt – mindig is nagyobb engedményekre volt hajlandó a szudétanémetek irányában, mint a magyarok felé. Másrészt a csehszlovák kormányok sohasem mondtak le nemzetállami terveikről, s olyan politikát folytattak, amely a szlovákiai magyar közösség nagy része számára lehetetlenné tette az azonosulást a csehszlovák állammal.

■
¹⁰ MOL Külügyminisztérium Politikai Osztály rezervált iratai (a továbbiakban: K-64.). 17. csomó, 7. tétel 528. res. pol/1926.

A magyar aktivizmus alapproblémáinak felvázolását követően a következőkben a változatos aktivista életpályák közül kettőnek, a talán két legfontosabb kormánypárti magyar politikusnak, Csomor Istvánnak és Schultz Ignácnak a politikai pályáját kívánjuk röviden felvázolni.

AZ ELSŐ SZÁMÚ KÖZTÁRSASÁGI MAGYAR GAZDA

A magyar aktivizmus egyik mozgatórugóját az a csehszlovák földbirtokreform jelentette, amely Állami Földhivatal céltudatos nacionalista-protekciónista tevékenysége révén a csehszlovák nemzetállami célkitűzések egyik fontos gazdaságpolitikai eszközévé vált. A csehszlovák földbirtokreformnak ugyanis a jogos gazdasági és szociális motívumok mellett alig titkolt célja volt, hogy a földtulajdont, illetve az ahhoz kapcsolódó ipart (cukorgyárak, szeszfőzdék, malmok) az addigi többségében német és magyar tulajdonosok kezéből cseh és szlovák kézbe juttassa át. A földbirtokreform nacionalista jellege elsősorban a nagybirtokokból lefoglalt föld kiutalási gyakorlatában mutatható ki, hiszen a kiutalásokat még a nemzetiségi területeken is elsősorban cseh és szlovák igénylők kapták meg. Főleg ún. maradékbirtokosok (átlagosan 100 ha nagyságú birtokkal), akikből a „csehszlovák kapitalista mezőgazdasági vállalkozók” rétegét kívánták kialakítani, illetve az ide telepített cseh, morva, szlovák telepesek, akik átlagban 12 hektárnyi osztatlan parasztbirtokot vásárolhattak kedvező feltételekkel maguknak. Az így végrehajtott reformnak köszönhetően a szlovákiai magyar lakosság talpa alól valósággal kihúzták a termőföldet. A Dél-Szlovákiában lefoglalt nagybirtokok tulajdonosai és a nagybirtok lefoglalása után elbocsátott és néhány koronányi összeggel kárpótolt munkásai ugyanis nagyrészt magyarok voltak, a kiutalások címzettjei viszont leginkább „csehszlovákok”. A szlovákiai magyarok mélyen százalékos arányuk alatt részesültek a kiutalásokban. Szlovákiai átlagban csupán annak alig 6%-át, a többségben magyarok által lakott

■
 11 Az adatok forrásai
 Národný archív ČR
 [a Cseh Köztársaság
 Nemzeti Levéltára, a
 továbbiakban NA ČR], f.
 Státní pozemkový úrad
 – všeobecné spisy (SPU-
 VŠ), k. 118. Přídel pudy
 zabrané menšinovým
 národnostem.

járásokban is csak az ott kiutalt földek mintegy 20%-át kapták meg.¹¹ Így, miközben magyar szegényparasztok, mezőgazdasági munkások, volt uradalmi cselédek tízezrei maradtak megélhetést nyújtó föld nélkül, a magyarok déli régióban több mint 300 maradékbirtok és 3300 telepes birtok létesült, ami jelentős beavatkozást jelentett a régió gazdasági és etnikai struktúrájába.¹²

Miközben a csehszlovák politika teljes mellszélességgel felsorakozott a földreform végrehajtása mellett (kivételt a katolikus egyház nagybirtokait féltő Szlovák Néppárt, későbbi nevén Hlinka Szlovák Néppártja – HSLŠ jelentett), a szlovákiai magyar politika nehezen találta meg a témával kapcsolatos autentikus hangot. Miközben ugyanis látták a reform lehetséges nemzetpolitikai kockázatait, a magyar falu földinségét ismerve a földreform szükségességét nem nagyon merték kétségbe vonni. Az 1921-ben Dél-Szlovákiában meginduló telepítések, és az a nyilvánvaló gyakorlat, hogy az Állami Földhivatal kisémmizi a helyi magyarokat, könnyebbé tette a két magyar párt helyzetét, hiszen a reform immár jól látható nacionalista jellege miatt bátrabban szembefordulhattak azzal, s ha nem is a földbirtokreform elvét, de annak gyakorlatát kemény bíráló alá vették. Mint a Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Közös Bizottságának 1924 februárjában Ótátrafüreden elfogadott határozata is kimondta, „a közös bizottság szükségesnek tartja a földreformot, de a telepítések mai módját elítéli, s a földbirtokhivatal mai rendszerét helyteleníti”,¹³ a reform ilyenén való végrehajtását pedig az Agrárpárt korteszszközékként értékelték.¹⁴

Elmondható tehát, hogy miközben a falusi magyar lakosság a csehekhez és szlovákokhoz hasonló reményekkel várta a nagybirtok felosztását, fokozatosan csalódnia kellett abban. Azt látta ugyanis, hogy csak nehezen vagy egyáltalán nem tud földhöz jutni, miközben az általa vágyott földre idegeneket hoz a hatalom. S mivel az ellenzéki pártok földreformellenes kampánya sem maradt közötük hatástalan, a magyar falu egyre inkább idegenkedve fogadta a reformnak az egészét, s – noha erre nézve pontos adatok nem állnak rendelkezésünkre – valószínűsíthető az is, hogy (a magyar

■
¹² A földbirtokreformmal és a telepítésekkel kapcsolatban lásd Simon Attila: *Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között*. Somorja, 2008, Fórum Kisebbségkutató Intézet.

¹³ *PMH*, 1924. február 10.

¹⁴ Vö. Angyal Béla: *Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez 1919–1936*. Somorja–Dunaszerdahely, 2004, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lillium Aurum Könyvkiadó, 50. sz. dokumentum: Dr. Lelley Jenő pártelnök beszéde a pártvezetőség ülésén a Keresztényszocialista Párt jövő feladatairól.

ellenzék magatartásának hatására) helyenként még a kínálkozó lehetőségeket sem ragadták meg: nem igényeltek földet.

Az elmaradt földosztás miatt azonban nemcsak Prágát vádolták, de saját politikai képviselőtüket, elsősorban a Szent-Ivány vezette kisgazdákat is hibáztatni kezdték. A kisgazdapárt „nagybirtokos vezetőivel” szembeni elégedetlenségről még Budapestre is eljutottak a hírek,¹⁵ s a prágai magyar követség jelentése azt is tudni vélte, hogy ha a kormányzat földet fog juttatni a magyar földműveseknek, akkor azzal komoly politikai eredményt is elérhet közöttük.

Az Állami Földhivatalt ellenőrzése alatt tartó és a földreformból magának komoly politikai tőkét kovácsoló Köztársasági Agrárpárt azonban csak meglehetősen megkésve ismerte fel az e téren a földreformban rejlő lehetőségeket, vagyis azt, hogy a reformot a magyar parasztság egy részének a megnyerésére is fel lehet használni. Ő maga ugyan nem kommunikálhatta azt, hogy támogatja és elősegíti a magyar falusi rétegek földhöz jutását – hiszen ezáltal saját törzsszavazóival került volna szembe –, de egy látszólag független, ám valójában az agrárpárti körökhöz szorosan kapcsolódó magyar párt már veszély nélkül megtehetette ugyanezt. Ez a felismerés tükröződik a Köztársasági Magyar Kisgazdák és Földművesek Szövetsége későbbiekben a Köztársasági Magyar Földműves Párt (KMFP) nevet felvevő párt 1923 tavaszán bekövetkezett megalakításában, amely mögött kétségkívül az Agrárpárt és személyesen annak szlovákiai „helytartója”, Milan Hodža állt. A „köztársasági magyarok”, ahogyan a későbbiekben magukat nevezték, megszervezését azonban hiba lenne csak „külső szándékokra” visszavezetni. A párt alapítói nyilvánvalóan arra a létező elégedetlenségre tudtak ráépíteni, amely a magyar lakosság között a sérelmi politika eszköztelenségét látva jelen volt. A párt hívószavai között pedig szerepet kaptak azok is, amelyeket a korszak Horthy által vezetett, a saját legitimitációját az ellenforradalomban megtaláló, félféudális Magyarországgal szemben megfogalmaztak: a köztársaság és a demokrácia eszményének a jelszavai.

■
¹⁵ MOL Külügyminisztérium
 Politikai Osztály iratai
 (a továbbiakban: K-63).

A párt létrehozója, bejegyzője és első szimbolikus alakja Csánki Aladár volt, aki sajátos pályafutást tudhatott magáénak, s amelynek a Köztársasági Magyar Földműves Párt megalapítása korántsem volt az utolsó állomása. Az őt támadó ellenzéki pártok és a mai történetírás egy része¹⁶ által is előszeretettel Csánki-Neumannak „csúfolt” politikus 1886-ban született egy zsidó kocsmáros családjában, aki eredetileg a Neumann nevet viselte, de miután a Léva melletti Csánkon bérelt kocsmá jövedelméből meggazdagodott, felvette a Csánki nevet. Csánki Aladár iskolái elvégzése után Léván volt ügyvéd, majd Jászi Oszkár lelkes hívévé vált. Az őszirózsás forradalom után pedig Bars megye kormánybiztosává nevezték ki, amely tisztséget 1919. március elejéig töltötte be. A politikába újból 1922 végén lépett be, amikor is a Magyar Távirati Iroda jelentése szerint Magyar Demokrata Polgári Párt néven kívánt liberális töltetű pártot alapítani.¹⁷ A pártalapítására azonban csupán 1923 márciusában került sor, ám az eredeti elképzelésektől jelentősen elérő tartalommal és eltérő név alatt (Köztársasági Magyar Kiszgazdák és Földművesek Szövetsége), aminek feltehetően az volt az oka, hogy Csánki közben kapcsolatba került Hodzával, aki meggyőzte, hogy a „haladó polgárság” helyett elsősorban a falusi lakosságot kell megszólítani.

A KMFP megalapításakor úgy nézett ki, hogy Csánki hosszú időre a magyar aktivizmus apostolává válhat, azonban az események más fordulatot vettek. Feltehetően az miatt, hogy a Csánki által oly gyakran megidézett két példakép, Kossuth Lajos és Károlyi Mihály szellemiségének a követése nem volt teljesen kompatibilis a KMFP fölött védnökséget gyakoroló Agrárpárt retorikájával, Csánki pedig nem akarta elfogadni Hodža kézi vezérlését, a magyar politikus gyorsan kegyvesztetté vált. A párt 1923. június 23-án megtartott első országos kongresszusán már csak a tiszteletbeli elnök címe jutott neki, a párt tényleges irányítása pedig az új ügyvezető elnök, Csomor István farnadi gazda kezébe ment át.

Csánki a következő hónapokban fokozatosan kikopott a pártból, s ügyvédi praxisára kezdett fókuszálni. A közélettől és a

■
¹⁶ Lásd pl. Popély Gyula: *Ellenszélben...*

¹⁷ MOL K-428, Sajtólevéltár, MTI könyvgyűjtemény, Napi tudósítások (1920–1944), 1922. december 29. péntek, 4.; *A Reggel*, 1923. január 17. 3.

politikától azonban nem szakadt el, s a húszas évek végétől rendszeresen adott ki olyan néhány oldalas füzetszerű kiadványokat,¹⁸ amelyekben a szlovákiai magyarság helyzetéről, a csehszlovák belpolitikáról stb. fejtette ki nézeteit.

1934-ben azonban újból a gyakorlati politizálás színpadára lépett, igaz, most már egy másik csehszlovák párt, az Edvard Beneš és Václav Kľofáč nevével fémjelzett, meglehetősen nacionalista beállítottságú Csehszlovák Nemzetiszocialista Párt magyar szálláscsinálójaként. A húsvét előtti napokban Léván ugyanis megalapította a nemzetiszocialista párt helyi szervezetét,¹⁹ szándékainak komolyságát pedig az jelezte, hogy az alapító gyűlésen saját *Bátran a jövő elébe* című politikai füzetét osztogatta.

Csánki röpirata igazolni látszott a prágai magyar követség azon feltételezését, hogy nemzetiszocialista párt magyar szekciója megalapítási kísérlete nem is annyira az ellenzéki pártok szavazóit, hanem sokkal inkább Csomorék addigi támogatóit igyekezett volna elcsábítani. A *Magyarság* című lap, amely beszámolt a nemzetiszocialista párt magyar szekciójának alapítási kísérletéről, s kudarcra ítélt akciónak minősítette azt, pedig azt is tudni vélte, hogy Csánki a Beneš vezette külügyminisztériumtól komoly anyagi támogatást kapott közreműködéséért.²⁰ A Csánki akcióját eleve kudarcra ítéelő híresztelések végül beigazolódtak, hiszen bár Václav Buzek cseh hivatalnok közreműködésével Pozsonyban is elindult magyar–német szekció szervezése, az nagyon gyorsan hamvába holt, s 1934 nyarán már a Beneš–Csánki akció végleges kudarcáról számoltak be a források.²¹ Csánki ugyan a következő években egy-egy füzetecskével még jelentkezett, a szlovenszkói magyar politikai életben azonban több szerepet már nem játszott. Az első bécsi döntést követően feltehetően Szlovákiában maradt, mivel 1942-ben egy, a Selmecebányai járás zsidóságát felsoroló jegyzék Felsőzsember lakosaként tüntette fel.²²

Csánki kiválása után az első számú republikánus magyar gazda szerepét Csomor István farnadi gazda töltötte be, s ezt a pozícióját 1938-ig meg tudta őrizni. Élete története, bár a párt propagandakiadványainak köszönhetően nyitott könyvnek

■
¹⁸ Csánki Aladár: *Október. 1918–1928*. Bratislava, 1928, Typographia; Uő: *Amíg nem késő*. Bratislava, 1929, Typographia; Uő: *Bátran a jövő elébe*. Levice, 1934, Heksch; Uő: *Megvásárolt magyarok*. Levice, 1936, Heksch; Uő: *Politikai szilánkok*. Berekpuszta 1937, Heksch; Uő: *Félelem nélkül*. Levice, 1938, Heksch.

¹⁹ MOL K-63, 50. cs, 7/4, 89pol/1934.

²⁰ Archiv ministerstva zahraničních vecí [Külügyminisztériumi Levéltár, a továbbiakban AMZV], f. III. sekce, fasc. 1b, Mensiny na Slovensku a Podkarpatskej Rusy.

²¹ MOL K-63, 50. cs. 1934-7/4, 166pol/11934.

²² Židia v banskej Štiavnicí [online]. <http://zidovskycintorin.sk/clanky/16>

■■■

tűnik, máig több kérdőjelet hordoz, hiszen a pártkiadványok valóságos személyi kultuszt építettek ki köréje, ami nem nagyon segít egy reális életpálya megrajzolásához.

A párt sajtója afelől mindenesetre semmi kétséget nem hagyott, hogy Csomor a „nép fia”, valóságos népmesei hős, aki miután a „földműves demokrácia fáklyájával a sötétség odúiba világított”, „a magyar nép megrontóit, az úri hagyományok vámszedőit, a nemzet ősi árulóit” földre teperte.²³

Tanulságos a róla a *Köztársasági magyarok jubileumi könyvében* megrajzolt életpálya szemrevétele is, amelyből mintha Áchim András reinkarnációja rajzolódna ki. Egy falusi szegényparaszt-család sarjává, aki „mindössze abban különbözött a többi magyar földművesgyerektől, akit korán munkába fogtak, hogy tudásra is

■
²³ *Magyarország*, 1936. szeptember 27. 3.

Csomor István,
a „nép fia”

■■■

vágyódott.”²⁴ A fiatal Csomor 11 éves korától napszámba járt, 15 éves korában már kaszásként aratott. Életében a fordulópontot az a két év jelentett, amikor 19 éves korától 21 éves koráig egy kispesti gépgyár vasöntödéjében dolgozott. Ott munka után sokat olvasott, s így „nemcsak érezte, hanem értette is a magyar paraszti sors tragédiáját”.²⁵

Az államfordulat azonban ismét Farnadon érte, ahol a feltörekvő ifjú a községi képviselőtestület tagjává vált, majd „amikor az itteni magyar urak újságjai szerint bűn és hazaárulás volt, ha egy magyar földműves elhiszi egy csehszlovák miniszter földet ígérő szavát”, beállt Hodža zászlója alá. Így, amikor 1923-ban megindult a köztársasági magyar párt szervezése, bizonyos helyzeti előnnyel indult, s gyorsan a párt élére tornázta fel magát. Karrierje innentől kezdve tkp. töretlen volt, s pályáján az sem okozott törést, hogy a KMFP az 1925-ös parlamenti választások kudarcát követően a megszűnés szélére került, s 1929-ben beolvadt a csehszlovák Agrárpártba. Ott is megtartotta azonban a magyar szekció elnökének tisztségét, tartományi képviselő lett, majd 1935-től az Agrárpárt színeiben parlamenti képviselő is. Közben ő maga is a földbirtokreform kedvezményezettje lett, s maradékbirtokhoz jutott, amellyel a volt szegényparaszt immár a földbirtokosok közé küzdötte fel magát.

A Csehszlovákia iránti lojalitásában politikai pályafutása során egyszer sem ingott meg, számtalanszor hangsúlyozta, hogy Csehszlovákia jobb hazája a magyar földművesnek, mint Horthy Magyarország. Szintén végig lojális maradt Hodzához is, akit mindig is vezérének tekintett. Talán csak 1938-ban távolodott el tőle, amikor az akkor csehszlovák kormányfői posztot betöltő szlovák politikus a nevéhez kapcsolódó nemzetiségi statútummal olyan átfogó változásokat helyezett kilátásba, amelyek Csehszlovákiát nemzetállamból nemzetiségi állammá alakították volna át.²⁶ Csomor, aki egész politikai pályafutását arra az elvre tette fel, hogy az állampolgári jogok egyenlőségéből csak az részesülhet, aki kifejezi lojalitását Csehszlovákia iránt, a statútum tervezetét már túl nagy engedménynek érezte az általa „irredentának és fasisztá-

■ Gyürki István szerk.:
Köztársasági magyarok jubileumi könyve.
Bratislava, 1928, kiadja a Köztársasági magyarok jubileumi könyvének szerkesztő-bizottsága, 181.

²⁵ Uo. 182.

²⁶ A statútumot és a magyar kisebbség 1938-as szerepét illetően lásd Simon Attila: *Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban.* Somorja, 2010, Fórum Kisebbség-kutató Intézet.

nak” nevezett budapesti politika felé. Miután a müncheni döntést követően az Agrárpárt magyar tagozata gyakorlatilag megszűnt létezni, s a helyi szervezetei a Magyar Nemzeti Tanács védnöksége alá helyezték magukat, az első Csehszlovákia Köztársaság alkonyát saját kudarcaként megélt Csomor kivonult a politikai életből, és farnadi birtokán várta be a bécsi döntés után bevonuló magyar honvédséget. Nem sokkal ezután azonban a magyar hatóságok őrizetbe vették, és 17 hónapra Kistarcsára internálták,²⁷ ahonnan csak a kormányzóhoz intézett kérelmének köszönhetően szabadult.

Az immár szabadon élő Csomor 1941 elején feljelentést tett a Felvidéki Földbirtok-rendezési Ügyek Kormánybiztossága hivatalnoka, Oszwald Dániel ellen, akit rágalmozással vádolt meg.²⁸ A vád szerint ugyanis az előző év tavaszán Oszwald több személy jelenlétében azt mondta Csomorról, hogy az „közönséges hazaáruló, a magyar lelkek legaljasabb megmérgezője, akinek múltjához sok szenny és vér tapad.” A rágalmozási perben Oszwald elismerte, hogy az inkriminált mondat elhangzott, egyben azonban tanúk egész sorának beidézését kérte annak bizonyítására, hogy állítása valós, vagyis nem történt rágalmozás. A per, amelyben tanúként volt szlovenszkói magyar ellenzéki politika szinte teljes garnitúrája felvonult, így a vádló ellen fordult, s a Csomor-féle aktivista magatartás valóságos boszorkányperévé vált. Csomor magyarellenes és a csehszlovák államot kiszolgáló magatartását többek között olyan tanúk igazolták, mint Jaross Andor, Szent-Ivány József, Szvatkó Pál, Szilassy Béla vagy Koczor Gyula, vagyis a volt szlovákiai magyar közélet jobboldalának színe-java. A tanúként kihallgatott Szent-Ivány többek között a következőt vallotta: „Mi Csomor Istvánt és társait, a magyar nemzet árulóinak tekintettük, akik cseh érdekek szolgálatában állottak, hiszen a csehszlovák kormány rendszerint Csomor Istvánra hivatkozott, amikor azt kürtölte világgá, hogy a felvidéki magyarság meg van elégedve sorsával.”²⁹ Holota János szerint pedig Csomor úgy viselkedett, „mint az a katona, aki a harctéren az ellenséghez pártolt.”

A fejére zúdított vádakát Csomor tagadta, azzal reagált, hogy saját politikai tevékenysége által számos magyar intézményt

■
²⁷ OSZK Kéziratár Fond 131, 131/9. A Csomor testvérek birtokügye.

²⁸ MOL K-428 MTI könyvtárosok Magyar Országos Tudósító (1929–1948). 1941. február 18., kedd, 11.

²⁹ MOL K-428 Sajtólevéltár MTI könyvtárosok Magyar Országos Tudósító (1929–1948). 1941. március 30., vasárnap, 20–22.

mentett meg a bezárástól, s sok magyar földművesen segített. Azt is kérte, hogy a bíróság szerezzé be azokat az iratokat, amelyek alapján az internálásból a kormányzói hivatal közbenjárására szabadon bocsátották.

A per végső eredményéről nem rendelkezünk forrásokkal, Csomor Istvánról is csak annyit tudunk, hogy 1950-ben hunyt el.

A HEDONISTA SZAKSZERVEZETIS

Az agrárpárti aktivizmus mellett a kormánytámogató magyar politika másik nagy vonulatát a baloldali (szociáldemokrata színezetű) irányzat jelentette. A magyar szociáldemokrácia, amely végül a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárton belül találta meg a helyét, meglehetősen kacsaringós utat járt be az államfordulat idején hangoztatott ellenzékiiségtől a kormánytámogató aktivizmusig.

Bár az 1920-as parlamenti választásokon még a szociáldemokrácia szerezte meg a legtöbb magyar szavazatot, a pozsonyi központú Szlovenszkói Német–Magyar Szociáldemokrata Párt, majd az ebből a német tagszervezetek kiválása után 1920 decemberében létrejött Csehszlovák Köztársaság Magyar Szociáldemokrata Munkáspártja a húszas évek közepére szavazóinak nagy részét elveszítette és teljesen súlytalanná vált. Ennek okait leginkább Csehszlovákia Kommunista Pártjának (CSKP) megalakulásában kell keresnünk, de kétségkívül közrejátszott benne az is, hogy a túlnyomórészt falusi magyar választók számára a szociáldemokrácia nem tudott vonzó programot felkínálni. Programja ekkor még erőteljesen ellenzéki volt, továbbra is ragaszkodott a magyar lakosság önrendelkezési jogához, a centralista Csehszlovákiát pedig az országban élő nemzetek etnikai alapú önkormányzatainak federációjára kívánták átalakítani. Keményen támogatták a csehszlovák szociáldemokrácia részvételével működő csehszlovák össznemzeti kormányt, miközben annak politikáját soviniztának és a dolgozók érdekeit elárulónak nevezték.

Az 1925-ös parlamenti választások, ahol a német szociáldemokratákkal közös listán indultak, azonban súlyos kudarccal végződtek számukra, hiszen alig 5000 megszerzett szavazattal parlamenti mandátum nélkül maradtak. Arra, hogy a választói menyire elpártoltak a CSKMSZDP-től, jellemző, hogy a német–magyar lista a szavazatainak mintegy harmadát abban a Pozsonyban gyűjtötte be, ahol a német lakosság nagyobb számú volt, mint a magyar, így feltehetően ott sem elsősorban a magyarok szavaztak rájuk. A magyar jellegű településeken viszont alig kapott támogatást: a Dunaszerdahelyi járásban 207, a Komáromiban 710 szavazatot szerzett, Kassa városában, amely mindig is a magyar baloldal egyik centruma volt, pedig csak 235 voksot gyűjtött be.³⁰ Az eredmények mélyebb elemzése pedig azt is jelzi, hogy a baloldali magyarok, akik nem a kommunistákra szavaztak, inkább a csehszlovák szociáldemokráciára adták voksukat, mintsem a magyar szociáldemokráciára.

A csúfos választási vereség a párt helyzetének átgondolására készítette a pártvezetést, s ebből a szempontból logikus lépésnek tűnik, hogy az 1926. október 24-i érsekújvári pártkongresszusuk a párt feloszlatairól, illetve a tagoknak a prágai központú Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspártba (CSSZDMP) való átlépéséről döntött. Csakhogy az „egyesülés” nem a párt egykori elnöke, Mayer Samu által korábban kijelölt körülmények között történt meg. Ő ugyanis azt a feltételt szabta, hogy a csehszlovák szociáldemokraták hagyjanak fel a nemzeti irányvonalukkal, és a szocdem hagyományokhoz hűen folytassanak internacionalista politikát.³¹ Ez azonban nem történt meg, így a magyar szociáldemokraták egy olyan pártba léptek be, amely a csehszlovák nemzeti érdekeket továbbra is az osztályérdekek elé helyezte. S jól jelezte a magyar szociáldemokrácia pozíciójának gyengeségét, hogy minden előzetes feltétel nélkül csatlakoztak a csehszlovák párthoz, mint az a belépést szabályozó *Egységokmány* igazolja.³²

Az érsekújvári kongresszus után a megkezdődött a magyar szociáldemokrácia önálló helyi szervezeteinek felszámolása és beolvasztása a csehszlovák pártba. Ennek a folyamatnak volt fontos

-
- ³⁰ Štátny oblastný archív Nitra [Állami Területi Levéltár Nyitra, a továbbiakban SOBA NR], f. KVK 1925, k. 1. Výkaz výsledku volieb do poslaneckej snemovne.
- ³¹ *A Reggel*, 1923. június 10. 4.
- ³² A csatlakozási dokumentumot közli *Csehszlovákiai Népszava*, 1936. november 7. 5.

állomása a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt magyar szekciója Országos Szervezőbizottságának a létrehozása, amelynek élére a tapasztalt kassai szociáldemokratát, Molnár Miklóst választották.³³ A magyar szekció tényleges vezetését azonban a titkári szerepkört betöltő Schultz Ignác végezte. Amíg Schultziek a csehszlovák szociáldemokráciába való beolvadásban a megmaradás egyedüli esélyét látták, addig Prága a magyar választóknak a kormány mögé állításán kívül elsősorban az 1925-ös választásokon a magyarok között kiemelkedően jól szerepelt kommunisták elleni harcban remélt sokat a magyar baloldal csatlakozásától. Úgy vélték, hogy sok magyar baloldali csupán igazi alternatíva hiányában szavazott a CSKP-re, viszont az egyesült szociáldemokrata párt majd nagyobb vonzerőt fog számukra jelenteni. Ez azonban nem következett be, s összességében a magyar szociáldemokrácia felszámolása és a CSSZDMP-be való beolvadása nem hozta meg a várt eredményeket. Az 1926-os állapothoz képest, amikor a magyar szociáldemokráciának 42 alapszervezete volt, 1930-ra ugyan 83-re tudták növelni ezek számát, de magyar szekció taglétszáma így sem haladta meg a 4000 főt. A prágai központ pedig kettős tehernek érezte a magyarokat, s mint egy jelentésben olvashatjuk, a magyar „frakció nem csak hogy aláássa a csehszlovák szociáldemokráciának a magyar irredentizmus elleni akcióképességét, hanem anyagilag is jelentősen megterheli a pártot, így az ilyen együttélés előnyei igencsak megkérdőjeleződnek”.³⁴

Az Országos Szervezőbizottság által vezetett magyar szociáldemokraták a csehszlovák párton belül fokozatosan eltávolodtak azoktól az értékektől, amelyek korábban jellemezték őket. A párt kassai bázisának vezetői, Borovszky Géza, Farkas Zoltán és mások ugyan évekig hadakoztak azért, hogy valamiféle önálló nemzetiségi programot fogalmazhassanak meg, ám a prágai központ, illetve a magyar szocdemek azt hűen kiszolgáló pozsonyi vezetői, Schultz Ignác és Fehér Ferenc minden ilyen kezdeményezést elfojtottak. Igaz, a szociáldemokrata szekció évtizedes hagyományainak és tapasztalt vezetőinek köszönhetően sohasem volt annyira lojális Prága iránt, mint Csomorék, de 1938-ban azokhoz hasonlóan szín-

■
³³ NA ČR f. Presídium
 ministerstva vnitra
 (AMV-PMV 225), k. 456,
 20151/26 prez.

■
³⁴ AUTGM fond TGM šk.
 393, Naši Maďari 8. zv.
 1666/31.

tén nem tudtak reagálni a változásokra, és szintén kifutott lábuk alól a talaj. Ebben pedig a legnagyobb szerepe kétségkívül Schultz Ignácnak, az Országos Szervezőbizottság titkárának volt.

Schultz Ignác, ha nem is a legelvhűbb és a szociáldemokrata eszményekhez leginkább ragaszkodó alakja volt a csehszlovákiai magyar szociáldemokráciának, de kétségkívül a legszínesebb egyénisége. Ezt mindennél jobban igazolja egyik legközelebbi pártbeli munkatársának, Fehér Ferencnek a második világháború idején született visszaemlékezése,³⁵ amelyet persze kellő óvatossággal kell kezelnünk,³⁶ s amely szerint Schultz „egy személyben város-politikus, költő, író, tudós, zsidó Schultz Ignác, magyar Sándor Ernő, páholymester, országpolitikus, főszerkesztő, bankember, szövetkezetalapító, színházi mecénás, kijáró bonviván, zsidó hitközségi pártfogó, barát és rendőrspicli”.³⁷

Az alábbiakban Fehér fenti jellemrajzának egy-egy ítéletét kibontva igyekszünk a legbefolyásosabb szlovákiai magyar szociáldemokrata politikus pályafutását megrajzolni.

Schultz Ignác 1894-ben Galántán született, zsidó családban. Apja szabómester volt, ő azonban a családban nem ismeretlen nyomdász mesterséget választotta. Inaséveit követően Budapesten kapott munkát. Hogy a baloldali mozgalmakkal mikor került kapcsolatban, nem tudjuk, a Tanácsköztársaság idején azonban már a budapesti vörösörség parancsnokának, Jancsik Ferencnek a helyettese volt. A Tanácsköztársaság bukását követően rövid időre börtönbe került, majd Csehszlovákiába emigrált, ahol 1920-ban kapcsolódott be a magyar szociáldemokrata mozgalmába. Politikai karrierje a nyomdászok szakszervezetének titkáráként indult, s mivel akkoriban a szociáldemokrácia jórészt a szakszervezetekre épült rá, ez a pozíció a párton belül is felemelkedést biztosított számára. Noha ekkor a magyar és a csehszlovák szociáldemokrácia közötti kapcsolatokat számos ellentét terhelte, a húszas évek közepére Schultz már a legtekintélyesebb szlovák szocdem politikus, Ivan Dérer egyik bizalmi emberévé nőtte ki magát, s mint ilyen ő volt az egyik motorja annak is, hogy a magyar párt adja fel önállóságát, és olvadjon be a Csehszlovák Szociáldemokrata

■
³⁵ OSZK Kézirattár, fond 131, 131/14. Fehér Ferenc visszaemlékezései Schultz Ignácra.

³⁶ Fehér maga bevallja, hogy Schultz jellemrajzát azért vetette papírra, hogy az akkor már az Egyesült Államokban új karriert kezdő volt párttársa jelleméről lerántsa a leplet. Uo. 22.

³⁷ Uo. 8.

Munkáspártba. Pozíciója ekkor már megingathatatlan volt, s az Országos Magyar Szervezőbizottság (OMSZ) titkáráként gyakorlatilag ő mozgatta a magyar szekciót, s egyben ő volt a kapocs a prágai központ és az OMSZ között. Eközben a pozsonyi várospolitikában is előrelépett, s a szociáldemokrata párt képviselőként két cikluson át városi képviselőként tevékenykedett. Eközben a magyarországi baloldallal is tartotta a kapcsolatot, s mint Böhm Vilmos levelezése igazolja, ő volt az egyik csehszlovákiai szállás-csinálója a magyarországi emigránsoknak.³⁸

Schultz Fehér Ferenc szavaival élve polippá nőtt, s mindenüvé elérő karjainak köszönhetően politikai befolyását gyorsan gazdasági tőkévé tudta kovácsolni: az egyszerű nyomdászból rövid időn belül a Typográfiai Nyomdavállalat egyik legnagyobb részvényesévé avanszált. Közben a *Csehszlovákiai Népszava* szerkesztője is volt, és – szintén bőkezű havi javadalmazást húzva – Csomorral együtt *A Reggel* című aktivista lap igazgatótanácsának is tagja lett. Politikai karrierjének csúcspontját 1935-ben érte el, amikor is a Szociáldemokrata Párt érsekújvári kerületi listáján a parlament képviselőházába jutott, ahol 1938 őszéig tevékenykedett.

Politikai magatartásában a Csehszlovák Köztársaság iránti feltétlen lojalitás dominált, s nem egyszer Trianont is védelmébe vette: „Történelmi sors volt ez, amely a világháború után következett be, és meg merem bátran mondani, hogy jó sorsdöntés volt ez! Jó volt az itt élő népek szempontjából, mert ha nem így lett volna, ma ott nyögnének mi milliók a porosz csizmának nyomása alatt.”³⁹ A magyar szociáldemokrácián belül annak a szárnynak volt a vezetője, amely abban a pillanatban, amikor a magyar szekció, vagy jobban mondva a magyar szociáldemokrácia érdekei szembekerültek a csehszlovák nemzetállami érdekekkel, mindig az utóbbiak mellett tette le voksát. Feltehetően ennek köszönhette azt a bizalmi pozícióját is, amelyet a prágai vezetés jóvoltából betöltött.

Ez az enyhén szólva is törtető céltudatosság azonban korántsem valamiféle szikár mozgalmi habitussal párosult, hanem egy finoman szólva is életigenlő jellemmel, amelybe a lírai költészet művelése éppúgy belefért, mint a bonviváni allűrök.

■

³⁸ Böhm Vilmos válogatott politikai levelei 1919–1949. Budapest, 1977, Napvilág Kiadó, 434.

³⁹ Digitální knihovna. NS RČS 1935–1938. Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly. 6. schůze, středa 26. června 1935 [online]. <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/006schuz/prilohy/priloh08.htm>

Költőként, zsidó identitását eltakarva Sándor Ernő név alatt publikált. Gyűjteményes kötetéből, amely a *Vér folyó partján* hangzatos címet viselte, az osztályelnyomatás terheinek súlyát megélt személyiség bontakozik ki, ami nem feltétlenül volt kompatibilis bohém jellemével. A *Csehszlovákiai Népszava* kritikája mindenestre épp ezt a szenvedő magatartást emelte ki a pozitívumként: „Régi igazság, hogy csak a szenvedés kristályosíthatja a lelket, finomítja az idegeket és megértővé teszi az embert. Sándor Ernő szenvedett, és ezért megérti a szenvedést.”⁴⁰ Verseit, mint Fehér megjegyzi, a pártlapon kívül a nyomdászok közlönye, a *Tipográfia* rendszeresen és kötelezően közölte, sőt azok megzenésített változatát a szakszervezeti dalárda is előadta.

Bohém, költekező életvitelét a csehszlovák belügyi források sem titkolják, ám nem részletezik. Azt azonban megjegyzi, hogy az általa a párttól havonta felvett 3000 korona nem fedezi költséges életvitelét.⁴¹ Fehér Ferenc viszont már nem fogalmaz ilyen óvatosan. Szerinte ugyanis Schultz a prágai éjszakai élet ismert alakja volt, akiről a Vencel téri bárnők azonnal tudták, ha Prágába érkezett: „tegezte a bárpincért, a zenészt és az üzletvezetőt, akik úgy hajlongtak előtte, mint egy fejedelem előtt. Hangos, lármás vendég volt, és erőszakos.”⁴² Mindezek mellett a prágai bártáncosnőket ő közvetítette ki a szlovákiai bárokba. De a színészetnek is „nagy patrónusa” volt, abban, hogy melyik szlovenszkói magyar színtársulat kap szubvenciót, nem kis szava volt, személyes szimpátiája pedig számos színésznő karrierjét határozta meg.

A legtöbb aktivistával ellentétben politikai pályája nem zárult le az első bécsi döntéssel, sőt mi több azon kevés aktivista egyike volt, akik ezt követően is kitartottak a csehszlovák állam eszméje mellett. 1938 őszén mint az első Csehszlovák Köztársaság egyik hasznélvezője azok között volt, akik a politikai emigrációt választották. Igaz, ellenségei, sőt párttársai vádjai szerint a szociáldemokrácia pártkasszáját is magával vitte, ezt azonban ma már nehéz lenne leellenőrizni.

Londoni tartózkodása idején (ide Stockholmon keresztül érkezett) az egyik vezéralakja volt az ottani antifasiszta magyar

■
⁴⁰ *Csehszlovákiai Népszava*, 1927. október 23. 2.

⁴¹ AUTGM, f. TGM, kart. 393, 8. zv. 1666/31.

⁴² OSZK Kézirattár, fond 131, 131/14. Fehér Ferenc visszaemlékezései Schultz Ignácra. 16.

emigrációnak, sőt mi több, tagja lett a magát Csehszlovákia államelnökének nyilvánító Edvard Beneš államtanácsának is – ez azonban inkább csak papíron létező tisztség volt. Londonban sem tartózkodott azonban túl sokáig, hanem az USA-ba tette át a székhelyét. Itt az egyik alapítója és a titkára volt a Csehszlovákiai Demokratikus Magyarok Szövetségének, amely a Vámbéry Rusztem és Jászi Oszkár vezette emigrációval ápolt szoros kapcsolatokat.⁴³ Schultz többek között a Vámbéry és Faludy György nevével fémjelzett *Harc* című folyóirat kiadásában is közreműködött.

Mint az emigrációs csehszlovák kormány belügyminisztériuma által a magyar emigrációról készül jelentésekből is kiviláglik, Schultz amerikai csoportja (amelybe többek között Terebessy János is tartozott) volt szinte az egyedüli az emigráns csoportok közül,⁴⁴ amely nem ismerte el az első bécsi döntés jogosságát, és kitartott a müncheni döntés előtti államhatárok mellett.⁴⁵

Költekező, fényűzésbe hajló életmódját Amerikában sem tagadta meg, sőt Faludy kicsit karikatúraszerű jellemrajza nyomán egy valóságos hedonista személyiség bontakozik ki előttünk, aki „megtévesztésig hasonlított arcban Churchillhez – New Yorkban többször megtapsolták az utcán –, és gargantuai étvágyáról volt híres. (A washingtoni, de már De Gaulle hívei kezén lévő francia követségen roppant vacsora után tetten értem az elhagyott büfében, amint damasztzalvétával nyakában három nagy libamajat fogyasztott el sorjában, kenyér nélkül.)”⁴⁶

Politikai karrierjének csillaga azonban már leáldozóban volt. Igaz, az 1948-as megjelenésű *World Biography* még a csehszlovák ENSZ-delegáció tanácsadójaként tünteti fel,⁴⁷ ez azonban a kötet megjelenésekor vélhetőleg már nem volt valós, hiszen az 1945-ben újrászervezett Csehszlovákia már nem tartott igényt szolgálataira. A tisztán szláv nemzetállamot építő Benešéknek ugyanis még kormánypártiként sem volt szükségük magyarokra, ami egyet jelentett Schultz pályafutásának teljes kudarcával.

Életének utolsó éveiről semmit sem tudunk, mint ahogy arról sem, hol és mikor hunyt el.

*

■
⁴³ NA ČR, f. Hubert Ripka, k. 124, 1-39-23-11.

⁴⁴ A Londonban letelepedett csehszlovákiai magyar szociáldemokraták más álláspontot képviseltek, s a jövődöbéli csehszlovák–magyar államhatárt etnikai alapokon képelték el.

⁴⁵ NA ČR, f. Ministerstvo vnitra Londín, k. 125, 2-12-10.

⁴⁶ Faludy György: Mikes György II. *Hócipő*, 2007. 3. sz.

⁴⁷ *World Biography* 2. New York, 1948, Institute for Research in Biography, 4259.

A CSEHSZLOVÁK SZOCIÁLDEMOKRATA MUNKÁSPÁRT MAGYARNYELVŰ KÖZPONTI KÖZLÖNYE

XIV. évfolyam

Budapest, 1934. március 25

12. szám

KÉRI PÁL:

Antifaszizmus

Csehszlovákia

A békés tarakkéltől asszonyok és gyerekek csak privát évetből szaggattak szét a közési munkásházákban. Igazi célja nem az volt az osztrák gangsterbanda ágyúzásának, igazi célja az ágyúzásnak az volt, hogy a hatalmas bécsi munkásoknak, gimnázium az osztrák partól lefordított, kiképeztek minden politikától. Ez egyelőre sikerült. Az osztrák szociáldemokrácia egyelőre politikai számitásokban nem játszik szerepet. Ezzel Mussolini elérté célját, amire egy esztendő óta erőszakkal tört és amiben a Heimwehr az ő szoldánján szolgált. Ausztria kényre kövde ki van szolgálna a véres politikának. Ma nap, hogy az ágyúk elhallgattak, Mussolini leparancsolta a most már neki teljesen kiszolgáltatott osztrák kanokollat Romába és leadította Ausztriát — a revízió frontja. Ez a római táncosokozás egyik legfröbb érteleme.

Érdig is volt ugyan nagy harcokozás Ausztria és Magyarország között, de a dolog sehogyan sem ment úgy, ahogy kellett volna. Magyarország kárpótlók célja, azaz a revízió, a revízió. És hiába próbálták eddig Dollfus az meggyezni a magyar revízió politikához támogatást, amíg a csatározás megparatolta külpolitikai szabad mozgását, addig nagyon meg volt fizetve a hatalmas magyar urak barbarságát, tehát diktatórik, de hűvös maradt, nem köztétele le magát a revíziónak. Ugyan mák is revízióvárt volna az osztrák köztársaság? Legfröbb Sopron vagy Debrecen hírt köztétele, vagy általános germán szempontból, követéte volna a német faj és nyelvtudélt egyégség, az antihéberizmus. Ennek Dollfus óvatosság volt. Ausztria szegényeségre és nyomorúrára inkább tekintélt volt, — a míg lehetéte.

Most azonban a Heimwehr uralkodik köztállan Ausztrián és a Heimwehr mögött azok a mánások, régi-új szászán hírokrák és katolikusok, püspökök és egyéb katolikus királyok, azok a gazdag zsidók és egyéb árulezők, akik addig valóban ordítják a Te gitti mi z m n s t. Most Dollfus szorgalmat szolgálja és a Heimwehr legfelmizus számára már ugyancsak van érteleme a revízióknak. Sőt, az osztrák eszázárság átlá csak az igaz, a valótségté hátrában revízió, mert a Habsburgok még Veleneciót, sőt a jeruzsálemi királyvárt sem mondhaták le. Így aztán az utóbbi időben nagyon megpedezteté revízió szerit Mussolini megint komoly politikai fenyegetés, szorongatászót tenem. A kis nemzetek rosszabb kapcsolata az Orszószághoz való köztétele, a Balkán-paktum, az a tény, hogy Németország Ausztriával hadilázban volt és Magyarország is az esküszámitá felülete támadt, nünöz teljesen elszigetelté Bulgáriát és Magyarországot, a két revízió közepünyit, a revízió már már meglevő nevesítéses fénésné vált. Mussolini nem nyugodot bele, bécsi asszonyok és gyerekek véren öszszesoruntá Ausztriát és Magyarországot, éktére állt és most megint lelet revíziórtól beszélt.

Présze, a római paktumban nincs rósz az, hogy megpedezteté semmimó diplomáciai célja, amelyhoz „mindenké csatlakozhat”. De csak a

legrosszabb újságírók voltak megpedeztetve, amikor Mussolini pökhendi presztízszében, amely őt végül mégis politikai dilettánsná bétegyi, olvánnyá mint méltó elödjé, Vilmos császár volt, hogy Mussolini, mondó, beszérlében a revízió hangszójtó, mint az olasz politika változatlán célját, Azéris szó van még mindig a revíziórtól, kukorékola gőgösen világát... Hysoromán magutó, értelet, amit Bécs oly hűvös élnőzet éreztetett expozíciójában, hogy ahogy a paktumhoz senki sem fog

csatlakozni”. Csak nem evett kétét a kisentele, hogy ezt a revízió öszszerölténést még gazdasági engedményekkel is támogatassá. Például befizessen abba a kuszába, améből a magyar búzát és az osztrák fát a világpiacra áron felüli fogják támogatni. Mussolinak az az érvé ugyancs, hogy ha Ausztria függetlenségét biztosítani akarják, akkor megpedeztetésről is gondoskodni kell — és úgy mellékesen a magyar felfutómán háttérétől is, mert Ausztria és Magyarország az most megint öszszetartók. És ez volt

a római öszszjevetének tulajdonképpen az doó célja. Európa megpedeztetést addó Orszószágnak, akidárvzza meg hogy Németország elfogadjá Ausztriát. Ez most megtörtént. A római ítéletés azt jénté, hogy ha Németország Ausztriához nyúl, akkor Orszószággá állítkoz. Ausztria most a Magyarországéhoz való kapcsolattal, Orszószág védelmére alatt, gazdasági támogatások igényével, megfalamasodot. Ez a gesztónyét azonban Mussolini nem akarja ingyen kikaparni Európának, noha Bécs a múltkor megmondta neki, hogy az ő legnagyobb hatalmi érteke, hogy Németország rá ne lépve a kezét Ausztriára, hajlídon tehát ő a doóval. Mussolini azonban csak azon az áron akarja Ausztriát függetlenségé megmenteni, ha ő telelt Ausztriával azt, amit Németország szerezne.

Csak hogy ez nem töle függ. Néki még kell akadályoznia, hogy Németország ényelje Ausztriát, éppen azért mert szükségé van Ausztriára, öszsközött hód gyantán Hitler-Németország-hoz, mindelőrtán azon kell megpedezteté, hogy Németország inkább ő legyen az ér, mint Hitler, különben neonsórára Hitler parancsol neki, nem ő Hitlernek. Előbb a Németország pedig igen is közléte, hogy Németország nem lelet eléggé energikus Németországgal szemben, mert végül is részórt, igazi hadalmának forrása az, hogy Hitlerország van a világban. De meg Ausztria és különösen Magyarország sém akarnak végül szakítani Németországgal, úgy tekintetel neki lennie rájuk. Bízórt tehát Európa, különösen a kisentetera, hogy távolabban Hitler kezét Ausztriától. Ez pedig neki sokkal nagyobb értekelint a Hiszpaniának, hiszen Bécs megmondta, hogy az amcsélust csak azért énté, mert a magyarlaknak eiben háborus okot látnak, de neki és Mасыryknak eredeletig semmikéféssé van volt elléne. A többivel meg defics égszötéte ki annak idején ezt az álláspontot: ha aközött két válságnak, Hitler nyeljesé el Ausztriát vagy Mussolini, nem tudjuk, nem inkább Hitler? Nékünk a kettő egyszen egyforma veszedelm, az újonnan megparatált revízió front is sápadtabb, lánnyább, mint volt megpedezteté. A Heimwehrrevízió, a legfelmizus revízió, noha az urópára került Batkelyvetétdok százezer embert tartanak fennverben az eddigi harmincezer hélyét, nem velténo nagyon vérmésen, ha egyszer köztudomású, hogy Mussolini a saját érdeklében sem engedélté trónra a Habsburgokat, és Magyarország is inkább belső politikai étdokot és hatalmi szorsoltsók szögletének a valótsé adó, amíg a kis nemzetek a Balkán paktumában megöszszehabbított frontja állt a római megpedezteté, lelet inkább egy fűnté, az országos köztétele amélté, hogy semmi sem változott, a játék még mindig, semmimé egy új politikai helyzet.

Az igaz, hogy Németország nem is itt van, hanem Orszószág új európai helyzetében. Mussolini szerezése egészen hamis presztízsházhöz úres hamisodandó volt. Németországot szúgnak se szene, se sassa, se telenje, se galonája nincs, mindent a országban kellett kapnia és szinte végletesen partiórt bármikor étdárbahabta falközéi tenger alatt flotta. A politikaí hatalmat pedig a háborús lehetőségekben szúgnák. Amióta azonban a fasizmus elhörtéte Németországot és onnan megszúllja Ausztriát, azóta

Schulez Ignác:

A mi kisebbségi politikánk: „a csehszlovák demokrácia, a csehszlovák köztársaság, az európai béke és a békét szerető és az emberi haladást biztosító nemzetköziség politikája . . .”

Az az érkekes vita, amely a „Csehszlovákiai Népszava” hasábján Granter értekelé, előszörben a belpolitika szempontjából vizsgálta a nemzeti kisebbségek problémáját. Ez a kérdés azonban a legújóbbi idők eseményei következtében erősen támaszt a belpolitika keretén. Ennek a kérdéssék bírha órást a belpolitikai fontossága, a külpolitikai jelentőségé meg nagyobb.

Ausztria faszázása kétértelmű megpedezteté az öszs-magyar—osztrák békét. Bulgária magyarsátna ma még hátróztalan, de nagyon kínnyen lehet, hogy Bulgária csatlakozk az öszs-magyar—osztrák blokkhoz.

Ez a blokk, amely ma még az osztrák kérdésben szembenéll Németországgal, de ez az éntélet átdobhatósá ügyféltéteklében revízióknak. Ma még békes revíziórtól szával, de a béke árcára a háború frontjának képtétabb. Kétségtelen, hogy a háborús készütlésszel egyidejűleg folyk a propáganda-háború, a revízió szellemi harc. Beiften gróf és Eckhárdt főnökönök úja faszázéni ennek az új, az eddigi néle vadabb és erőteljebbz revizionista propágandának.

A revizionista propágandával szembe szegézik az antirevizionista propágandát. De minden szódánál szömben beszérlék a tények, mindenné szömben a demokrátkus kisebbségi politika tetés.

S itt nem égsít az a nyilvánvaló tény, hogy Magyarországon a németi kisebbségeknek hasonlítottan rosszabb a helyzetük, mint ezt Granter bátyeszen állapítja meg, mint a csehszlovák köztársaságban. A politikai helyzetben ma még negatívumok, hanem pozitívumok dőnténe az. Az itt élő nemzeti kisebbségek nem folytának öszszehasonltó politikai tanulmányokat, hanem csak azt tudják, amit saját börtönök éreznék. Saját börtönük pedig minden haladás éntéte, gondoljunk pld. a Dére-féle iskoláktervényre, érték a kisebbségi politika nem egy tükéltéteklésé.

Ezeket a tükéltétekléséket azonban ki lelet és ki kell küszöbölti. A kisebbségi politikának propágandisztikus erőt kell sugározni. A tetétt propágandájának értévlé kell hatnia a csehszlovák demokrátkus köztársaság szömbé, a demokrátkus állam értekelében. A csehszlovák köztársaságban ma az államesze egybeesik a demokrátkus gondolatot. Ami nem demokrátkus érteke, az itt nem lelet állandóék.

A csehszlovák köztársaság nem lelet faszázta, hanem csak öszs-egykios-politikaí folytatni. A fasista gondolat mindentif egybehorót a fűző nacionalizmus, az écseszétekt szovinizmus, értélemvilágával. Csehszlovákában a fasizmus nemcsak a lökések uralmát jelenti a munkások, hanem a csehek és szlovákok uralmát a németi kisebbségek felé. A kisebbségek fasizmusú pedig egyjelénetségté az irdóletámmussal.

A csehszlovák köztársaság fenntartása és fejlesztése csak a demokrátkus fejlődés jegyében képtétele el. A kisebbségi fasizmus irdóletámmussal, a fűtöbbségi fasizmus a kisebbségek éldépedése. Tehát szintén irdóletámmussal vezet. Igazi öszszetartó, mondhatni államfenntartó érték csak a demokrátkus kisebbségi politikának van. Teljesen igazza van Mасыryknak, amikor a nemzeti kérdés gyökeres megoldásában a tartós béke egyik komoly éldépedétekléje hátté.

Ez nem a méltányos és humánus demokrácia, hanem a fűdndás reakció gondolatvilágához esik közel az érdősök asszimiláció éntéte. Granter étkéklében több a bélyes ölet, az értekes gondolat. Egy ponton azonban belesik a magyar nemzeti fűdndálóns bűléghöz. S ez a pont: az érdősök asszimiláció fűdndál, reakció gondolat. Granter szerint Magyarzyrnek olyan szlováknak kell lennie mint ötven évvel Kasának mint száz évvel écsözött volt. Mi más ez, mint az érdősök szlovákiossá gondolat? Ez egyöszörsen az érdősök magyarosítás szlovákúra való fűdndálás. Ez a magyarosítás szlovákiossát csak így lelet végtárlan. Ha a szlovákok értékeletü börtönlét átvénné az antidemokrátkus magyar nemzeti politika módszerét. A válgháborúban s a háború után kidértélt nemzeti érték ezek a módszer.

Ezek a régi magyar nemzeti, antidemokrátkus módszerék nemcsak azért nem utámszthatók, mert a magyarság ma a köztársaság terítélen egészen más viszonyok közt él, mint mondják a szlovákok száz esztendővel écsözött élt. A szlovákok száz évvel meztelen, az a nyilvánvaló: az a magyarosítás szlovákiossát csak így lelet végtárlan. Ha a szlovákok értékeletü börtönlét átvénné az antidemokrátkus magyar nemzeti politika módszerét. A válgháborúban s a háború után kidértélt nemzeti érték ezek a módszer.

A fentebb vázlatosan ismertetett két életpálya fehér foltjai jól jelzik azokat a hiányokat, amelyek a téma kutatását ma még jellemzik. De feltáratlanok a korabeli magyar kormánypárti politika további szereplőinek életútjai is, köztük az Országos keresztényszocialista Párt volt elnökének, Lelley Jenőnek vagy a korszak legjobb szlovenszkói magyar újságírójának, Dzurányi Lászlónak a sorsa is. Ez a hiány pedig leginkább azért zavaró, mert mélyebb kutatások hiányában a szakirodalom sem tud mást tenni, minthogy egy-egy plasztikus jelzővel, egy-egy címke felragasztásával jelzi ezen személyiségek életpályáját. Ezek mögött azonban a valódi személyiség annak összetettségével, politikai tettei motivációival elveszik, s a történelmi értékelés merő káde-rezéssé silányodik.